

JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

4

XXVIII. évfolyam
1982. december
negyedik szám

3.férfi: /Kétségbeesve/ Mi lesz velünk? *Lehetőség szerint kell eljuttatni*

Csaba: Nincs más menekvés, gyűljenek a bitangistállóba, s az ajtó előtt én majd megvívok a sárkánnyal kendtékért.

1.férfi: *Biró: Az isten is megölel érte, Feltámadt!*
Gyerünk!

2.férfi: Gyorsan! /Szaladás/ Gyorsan!
/Ajtónyikorgás, egymás hegyén-hátán tódulnak befelé/

Csaba: No, mindenki benn van?...Ide azt a lakatot! /Zár kattanása/ Jó éjszakát, nemzetes uraimék! /Hahotázás/

~~Ez a van...~~
13.

/Dörömbölés./

Többen: Hahó, emberek!...Erre, erre!
/Dörömbölés/

1.nő: /Gunyosan/ Jövünk már, nemzetes uraimék! Jövünk már!

2.nő: /Vésztjéslóan/ Reszelje le csak azt a lakatot, szomszéd uran! *Hatol mérembe a nemem köré!*
/Reszelés/

3.nő: Hát osztán hogy kerültek ide kendtek?!

1.nő: A kincs meg huu van?!

2.nő: Kihuzták-ó a sárkányt?

3.nő: Megijedtek tőle?...Kiket szed agyarára a sárkány?
mi?? Valtják be orrát, hatol kedélyű!

1.nő: Kivel volt titkos dolga kendnek, hogy eldobta a kötelet?!

2.nő: Rend se mert! tartani a kötelet, miiii?!

3.nő: Megálljon kend, jussunk csak haza!
/Közeledő lódobogás/

Levas: /Odákiáltva/ Hallják-o, itt huztak volt sárkányt?

Biró: */Gyorsan tákolódó vágta/ Hír? akinek már huzta on*
Tyúh a rézangyalát! Csak még egyszer a kőrmöm közé kaphatnám ezt a pimassz fagyut! *Udalom belerosszodni*
/zene/ katonajelző *különb. volna a anyakörvára*

{ *Biró: ki volt az a köhécses? az az akadémiafőnököm?*
X: Ugy nézem, valami meghaltni fagyut... *(elbűvölés- or kimerítés)*

Levas: Gyorsan in az utolsó an arany, belint világszai orist mipse mellest!

TARTALOM

- 3 Iluh István: Illyés Gyulának
Időzítetlen születésnap köszöntő
- 5 Zúg-süvölt a fergeteg — karacsáj népdal;
Amu-darja széles vize — karakalpak népdal — Bektur András fordításai
- 6 Szent Ernő: A van eleven ördög, Vigaszdíj
(versek)

VALÓ VILÁG

- 7 Mit ettek az árokszállási gyerekek? — részlet Faragó Jánosné néprajzi munkájából, amely díjat nyert 1982-ben a honismereti pályázaton
- 13 Fejezetek egy hajónaplóból — Szabó László írása

FÓRUM

- 20 Fényesebb iskolák, világosabb tantermek — A korszerű megvilágítás követelményei — Madarász Tibor elemző írása
- 25 Dráma — sűrű káromkodással? — Farkas Ferenc levele

DOKUMENTUM

- 27 Szűcs Sándorra emlékezünk; levelek, emlékek — közlésezi Kaposvári Gyula

HAGYOMÁNYOK

- 33 Paraszti vadászat a Nagykunságban — Szilágyi Miklós tanulmánya
- 38 Egy régi orvos — Karcagról. Bemutatja Tóth László

MŰVÉSZET

- 41 Képzőművészet — film — közönség — Keserű Katalin írása
- 44 Fotók a galérián, Egy kiállítás margójára — Kolozsi Sándor

TÉKA

- 46 Bistey András: Szibéria melege: Péczely László: A repülőszázad — ismerteti Horpács Sándor
- 47 Lennart Meri: Az északi fény kapujában; Bíró András: A szépség ünnepe — Arató Antal recenziói

KÉPEK

A címdoldalon Haffer József fotója, Didergő fák. A 2. oldalon Csabai István, a 4. oldalon Ratikai Barnabás, a 6-on Czákó László, a 19-en Csík Ferenc, a 24-en dr. Garay Tamás, a 26-on ifj. Papi Lajos, a 43-on Hidvégi Péter, a 45. oldalon Haffer József fotója. A borító 2. oldalán a Szűcs Sándor munkájából készült hangjáték szövege, Szűcs Sándor bejegyzéseivel, a borító 3. oldalán Haffer József munkája.

JÁSZKUNSÁG

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Lengyel Boldizsár,
Nánási Mihály, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVIII. évfolyam, 4. szám. — Megjelenik negyedévenként.
— Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069.
— Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekkszám-laszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448—9144

Index: 25 910

ILUH ISTVÁN

Illyés Gyulának

Időzitetlen születésnap i köszöntő

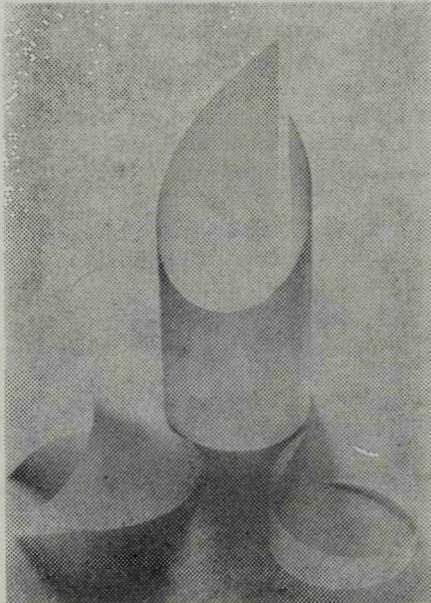
Mintha millió volnál
Mintha adósság lenne életed
Értünk hozzánk nekünk
S rólunk szóljál
Életed nem a tied — enyém
S a mienk — nekem adtad
Nekem s nekünk —
S megfogadtad
Hogy velünk maradsz
Úgy is ha mi az éhesek
Koldussá teszünk
S kifosztunk s kisemmizünk

A szellem tüzenél tudtad
Hogy szeretünk melegedni
Akartuk kértük hogy égjél
S Te gyönyörű lánggal égtél
Mert tudtad a fagyos szívünk
Fel tud engedni
Akartuk hogy tudj szenvedni
Repülni s szállni
Messzebb a fénynél
Szálltál s lobogtál
Ha szomjajztunk patak csobogtál
Ha gyászoltunk zokogtál
S ha féltünk meséltél

S most állítunk ország elé
Hegy alatt kongó-barlang
Kinceid kibányásztuk
Elloptuk szellem hatalmad
S azt akarjuk
Hogy ezt bevalljad —
Magasság mélység minden vagy már
Elsuttogtál minden titkot
Mielőtt
Magunkra hagynál.

Pár perc az Ősz
S az élet néhány nap —
A hullám a csöppet elsodorja
A Tengernek csöpp kell
S hamu Dévának
Az élet végülis Trója —
Ám Te már annyit éltél
Leszel a jövő számadója
Ha majd kondul az ég
Hogy már ne legyen holnap
Valaki rád szól hogy elég
S hiába mondd — ne még —
Karjaid melledre sorvad
A föld alá hiába rejt
A vég
Átüt a földön is zenéd
Mindentig hallható vagy

Nagy a lelked kicsi az ország
Világ bármikor virrad
Szívedben együtt él
Száz-nyelvű fiad
Jelek — jelek — jelek —
A mindenség vásznán
Parancsolat és kiáltvány
A teremtőnek semmiség
Ám élet ám fény és szivárvány
Neked emberiség

Zúg-süvölt a fergeteg

(karacsáj népdal)

Zúg-süvölt a fergeteg,
Vékony biz' a köpenyeg;
Eresszél be, kedvesem,
Mert megvesz a nagy hideg.

Vagy a nagy hideg megvesz,
Vagy szép szeretóm nem lesz;
E két szégyen, baj közül
Valamelyik, jaj, meglesz.

Rakjál tüzet, kedvesem,
Nála hadd melegedjem;
Ölelő két karomat,
Hamar hadd melegítsem.

Fáradt két lábom fázik,
Szürköpenyegem ázik;
Hollófekete lovam
Kapud előtt bánkódik.

Amu-darja széles vize

(karakalpak népdal)

Amu-darja széles vize,
Barna kislány fürdik benne;
És is abban megfürödtem,
Rám is ragadt a szerelme.

Hömpölyög az Amu-darja,
Vissza senki nem tarthatja;
Kedvesemnek sok szép szavát
Nem felejtetem el soha

Amu-darja vize tiszta,
Aki itta, vágyik vissza;
Én is ittam valamikor,
Szívemet a bú fájdtja.

Bektur András fordításai

SZENTI ERNŐ

A van eleven ördög

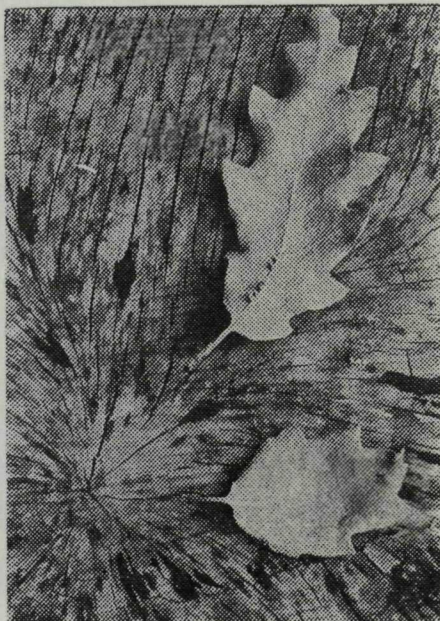
a van eleven ördög
képes a nincsbe is belebújni
kelleti magát
a láthatatlan előtt
a konvenciók szobájában
átrendezi a nézetek bútorait
a valótlanban szenvedő szavaknak
vérátömlesztést ad
a szűzföld-évszakokat
beavatja a bőven termés titkaiba

Vigaszdíj

ne hidd hogy az álmok
szűken mérik a valóságot

bármit is mondanak gesztusaid
hálával tartoznak
a folyton másnak

a futottak még szelek
vigaszdíjat kaptak
a növekedés zsírján
meggazdagodott mezőktől

FARAGÓ JÁNOSNÉ

Mit ettek az árokszállási gyerekek?

Mióta Jászárokszálláson élek, mindig figyelemmel kísérhettem az emberek táplálkozását. A családlátogatások alkalmával észlelt dolgok mindig elősegítették nevelői munkámat. Volt olyan időszak, amikor rendszeresen kikérdeztem a gyerekeket, hogy mit ettek otthon. A kubikus negyedben, az Alsözögben tanítottam. Bizony szomorú volt a kérdésemre adott felelet a negyvenes évek elején.

Legtöbb gyereket egy kis karéj kenyérrel bocsátották el az iskolába. Kevés olyan gyerek volt, aki tejet is kapott mellé. Délben se sokkal volt bőségesebb a táplálkozás. Nagy Alajosné 82 éves mondta: „Szegény embereknél az asszony feltette a babot. Egy kis csutkóval rakott tüzet a masinába', piritott egy kis lisztet, zsír nélkü', feleresztette egy kis vízzel, kis ecettel megízésítette, oszt azt ette a család”.

„Aki a kapát bírta, az má' elát (elállt) napszamba', ha csak lehetett. A napszamosok nem kaptak ételt, maguk vitték, ami vót. Fehér vászonzacskóba tették a kenyeret, 1–2 tojást megfőzve. Ha a felesége megsütötte egy kis zsírocskán, akkor azt begrébe tette. Ősszel a gondos feleség a kukoricafosztásból válogatott szép fehér és széles leveleket. Ezzel kötötte le a begrét. Ha legyúrt egy kis túrót keserútúrónak, azt is begrébe' hordták ki a napszamosok. Erre jót lehet inni, mindjárt jobban túrt a munkás. Vereshagymát is majd mindenki tett a tarisznyájába, de szalonna nem mindenkinél volt! Ezt ette a napszamos früstökre is, déli harangszókor is.

Estére otthon a felesége főtt ételre várta. Éhesek voltak már nagyon, de a gyerekek is. Piritott leves, vagy nokedli leves volt, mert a nokedlibe nem kellett tojás! Eszt ették előre, aztán a gazdasszony olajat tett fel a palacsintasütőbe, aszt felforrósította, a kenyeret megforgatta benne, ez vót a másik féle! Nem vót még bundáskenyér akkor!” — így emlékezik Nagy Alajosné.

„Pergelt leves is gyakran vót. Megpirítottunk egy fej vereshagymát egy kis zsíron, színes paprikát is tettünk rá, felengettük vízzel, zóccségét is tettünk bele, ha vót, ha nem, akkor egy kis zógyit köttünk össze fehér cérnával, oszt felfőszttük. Asztán szitkán átszűrtük, a vereshagymát a szitkába' hagytuk, a zóccséget visszatettük a levesbe, újra felforraltuk. Kockatészát, csíkot, vagy lebbencset főztünk bele. Egy tojást kétsztrre hasznátunk el, mert nem telt egy tojás eccerre!”

„Amikor még a krajcáros világ vót, 70–80 krajcár vót a napszám, akkor egy fél kenyeret vettek, sok azon kapá't egész nap, vereshagymát szegdelt hozzá, meg vizet itt rá!”

Móczár Ferencné a háború alatt egy üveg szederteát vitt magával, azon kapált egész nap a váltott földön, napszámában.

Ulaki Ignácné, Kovács Márcel, mikor kislibapásztor volt, — édesanyja úgy kötötte meg az egyezséget a nagygazdánéval, hogy háromszor kap enni napjában. Valóban adtak is neki háromszor, de reggelre is, délre is csak aludtejet, még estére is azt tettek elébe egy karéj kenyérrel. „Ráhúztam a fazekaskaróra a tejesfazekat a tejjel együtt, úgy, hogy a fazék teteje is kijukatt! Hm, hm. Mindég csak aluttej, nem leszek én itt libapásztor, jobb az anyám pergelt leve. Hazaszöktem.

A kubikus, napszámos igyekszik, amikor az idő kinyílik, bojtárnak a fiúgyermeket, libapásztornak elszegődtetni a leánygyermeket, hogy kevesebb legyen otthon az éhes száj. A szegődtetéskor szó került pénzen kívül a malackára, a koci szalmára is. A malacot a konyha körül nevelgették, konyhamalac lett belőle, a szalma is becses volt, mert télen volt mivel fűteni, már egy kis csucskót kellett kivenni a kukoricaföldön a lángoló szalmához.

Nagy Alajosnének az ura furikos, azaz kubikus volt. „Nagy volt abban az időben a munkanélküliség. Mikor elindultak Pestre munkát keresni, felmálháztak. Talyigába rakták az ásót, lapátot, csákányt, rissz-rossz bundát, — ha vót —, itthonról elvitt jófurmány minden ennivalót. Még én biztattam, hogy mink majdcsak elleszünk valahogy! Mink kézimunkázgattunk fillérekért, meg mosni, takarítani jártunk. Ott kosztot is kaptunk, meg haza is vihettünk. Maliska Károly iskola igazgatójának a felesége a fonott kosaramba rakta az ebédet a beteg kisjányomnak, az bőséges volt, még a vacsoránk is meglett belüle.”

A sovány keresetet úgy kellett beosztani, hogy egy kis kenyérke is legyen, meg egy kis zsír is, meg tűzrevaló is. Nyáron csak hulladékkal tüzeltek. Ha fát vettek, csak néhány kilót lehetett venni, többre nem telt. A hentesnél meg kolbászszírt vásároltak a főzéshez, mert az olcsóbb volt, és akkor paprikáért se kellett szalajtani a lánykát a boltba. Télen, ha nem volt munka, a szegény családfőnek be kellett aláztatokodni a nagy gazdához, hogy 50 kg búzát vagy pár pengőcskét könyörögjön újig vagy munkábaállásig.

A kubikus reggelije a munkán rendszerint száraz étel volt, ami kenyérszalonnából, de igen gyakran kenyér-vereshagymából állott. Az ebéd sem adott változatosságot.

A kubikus költő, Petró László így ír erről:

.....
Mekondulnak délre a harangok,
Tarisznyámhoz én is elballagok.
Megmosogatom a kérges tenyerem,
Előveszem vereshagymám, kenyerem...

A napi fáradtságos munka után főztek. Bizony sok közülük először elvetette magát a földön és egy kicsit szusszantott, azután fogott a főzéshez. Néha bent a tűzhelyen, — ha ilyen volt, vagy fértek — de legtöbbször kint a bográcsban főztek. Ha új bográcsot vettek, azt előbb kiégették. Ez pedig úgy történt, hogy a szolgafára felakasztották, aztán tüzet raktak alája. Belemetéltek olyan 10 dekányi szalonnát. Akkor addig tüzeltek alá, míg a szalonna meg nem gyúladt. Mikor a lángja elaludt a szalonnaszírnak, levették a bográcsot és kimosták, az ilyen kiégett bogrács nem rozsdásodott meg.

Ha valakinek nem volt jó szolgafája, megtette az ásonyél is. Az ásót bele-szúrták ferdén a földbe, a másik végére akasztották a bográcsot.

A kubikus étele a paprikáskrumpli, a tarhonya, a lebbencs. A tarhonyát, a lebbencset az asszony otthon készítette és fehér vászonzacskóba tette. A munkahelyen a kubikus a bográcsba belevagdalta a szalonnát. Ha kisült nagyjából a zsírja, vereshagymát, majd paprikát tett bele, azután a tarhonyát. Ha jobbra futotta, akkor egy-egy kis darab kolbászt is vagdalt bele a paprikáskrumpliba. Ilyenkor már felséges volt a vacsora!

Győri János bácsi mondta, hogy a két háború között, ha felmentek Pestre, nem mindig akadt munka. Ilyenkor pár fillérért vettek írórt a csarnokban, mert többre nem tellett.

Bizony nemcsak egyhangú, hanem nyomorúságos is volt az ételük, az életük. Ha hazajöttek a feleségeik nemcsak vigasztaló szóval, hanem meleg bablevessel fogadta őket. Ha a kézimunkázással valami keveset keresett, akkor lisztet vett és száraztésztát is főzött a hazatérő urának.

Szólás-mondás is járta, ha valamelyik legény gyengécske volt. Így tréfálkoztak vele:

„Kevés lebbencset ettél Lojzi! Még egy féltalicska fődét se tudsz áttolni a járón!”

A nagyobbacska lány már *szolgálónak* szegődött el. Ha szerencséje volt, akkor olyan helyre került, ahol egyformát evett a szolgáló a gazdájaival. Szabó Margit (Nagy Alajosné) is ilyen helyre került. Itt evett először életében reggelre kávé. Igaz, hogy melléje kis karaj kenyeret kapott. Nyáron meg tej váltotta fel a kávé.

Édesanyja Kozma Anna, már nem olyan jó helyre akadt annak idején. Ő Móczár Andornál szolgált. A nemzetes asszony a főtt marhahúst a kutyának küldte ki. „Anyám nem a kutyának, hanem a favágónak adta. Az meg hazavitte. Otthon a felesége hagymára vetette. Így jobban éltek”, mondta Margit néni.

„A pörköltből a nemzetes asszony nem akart adni anyámnak, de a lánya mindig megsajnálta anyámat!”

A *mezőgazdasági cselédek* a gazdáknál már valamivel jobb ellátásban részesültek, hiszen szükség volt arra, hogy jó erőben legyenek, jobban bírják a munkát. Általában a gazda asztalánál ettek. Általában háromszor étkeztek, früstökre, délre és naplementre, vagy amikor *el volt a végzés*, vagyis mikor egyfajta munkával végeztek. Pl.: kaszáltak vagy petrencéztek, vagy már ellátták az állatokat. A bojtárok jobb gazdánál uzsonnára kenyeret meg sajtot is kaptak, vagy nyáron a kenyér mellé szilvát, vagy egy szelet dinnyét. Bakos Jánosné annakidején marokverő volt Kasza Alajosnál. Uzsonnára 1—1 karéj kenyeret kaptak, meg szilvát. A kaszásoknak már nem adtak ott sem, ők csak háromszor kaptak enni.

A kiscsajdák táplálkozása dúsabb volt, azonban az étrendjük eléggé egyhangú. Kevés gyümölcsöt fogyasztanak, ha mégis esznek, akkor kenyérral eszik, s mást nem esznek abban az esetben. Főzeléket csak a felszabadulás óta főznek némely helyen. Inkább csak mártásokat fogyasztanak, de azt is ritkán. A húst is legtöbbször levesbe főzik, s utána a főtt húst másodiknak eszik. Ha vasárnap friss disznóhúst vagy csirkét főznek, ebből pörköltet készítenek. Jászételnek tartják és szeretik a *birgeperkeltet*. Ma sincs lakodalom *birge* nélkül. Azt tartják, azért olyan felséges, mert minden része belekerül a bográcsba. Persze az a bogrács nem olyan kicsi, mint az eljáró kubikusé, hanem jóval nagyobb, körülbelül 30—35 literes.

A nagy gazdák asszonyai már nagyobb konyhát vittek. Több állatot tartotak. Tejjel, tojással el voltak látva, így jobban élhettek. Már nemcsak bojtárt, hanem nagy bérest is tartottak. Azonkívül a családtagok együtt maradtak, nagy családot alkottak, így nagy konyhát kellett vinni. Aratáskor, kaszáláskor némelyik úgy fogadta az aratót, kaszást, hogy élelemmel is ellátta. Különösen a jó aratót becsülték, a jó helyre ők is számítottak. A megegyezés sokszor már előző évben megtörtént: „Oszt jövőre is megmarattok úgy-e Lojzi fiam?”

„Meg, Balázs bátyám, ha maga is úgy akarja.”

Az ilyen háznál nagy fazékkal főztek, több kenyeret sütöttek. Mindig két féle volt ebédre. Kedden, csütörtökön húst főztek, — disznó holmiból — szerdán, pénteken száraz tésztát főztek. Volt olyan ház, ahol hétfőn is, de akkor pénteken palacsintát sütöttek vagy *köttésztát*. Szombaton tejbekását főztek, vagy *paprikáskompért*. Leves is változatos volt már. De a hét meghatározott napjára általában mindig ugyanazt a levest főzték. Pl.: hétfőn nagyhaluska levest, kedden, csütörtökön húselevest, szerdán krumplilevest, pénteken bablevest, szombaton lebbencs- vagy tarhonyalevest. Idősebb asszonyok, — így id. Faragó Jánosné is, holtáig csak a hússal készült leveseket hívták *levesnek*. A többi csak *lé* volt; *bablé*, *komperlé*. Vasárnap galambot, csirkét vagy nyulat vágtak. Levesnek feltették, húsát pörköltnek készítették el, nokedlit csináltak hozzá. Hétfőn csak akkor vágtak *aprójószágot*, ha ünnep volt, vagy vendég volt a háznál. Pénteken sok helyen nem főztek zsírral, hanem csak vajjal vagy tejjel, tejjel habartak rá az ételre. Vajjal rázták el a száraztésztát is.

Vasárnap rétest vagy lepényt, pitét sütöttek. Aratáskor, nagy munka idején hét közben is. No, meg kenyér sütés előtti napon, mert akkor szebben sült a kenyér, nem volt olyan kihűlt a kemence. Ilyenkor krumplis pogácsa volt a nagyon kapós, télen meg a görhe, krumplis lepény.

Télen száraz bab, száraz borsó volt jobban, nyáron pedig meggy, alma, szilvamártás, főzeléknek csak a tököt ismerték.

A száraz tésztát is sokféleképpen ízesítették. Mákot, diót, túrót, sajtot, grízt, kenyérmorzsat, lekvárt, káposztát használtak. Kedvelt volt a krumplis, lekváros derellye és a lekváros, szilvás gombóc is. Gancát csak elvéve főztek, azt inkább szegényebb helyen ették.

A szegényebb helyen a főző- és tárolóedények is jóval kisebbek voltak. A tejes fazék 1—2 literes, a tejeles szilke meg csak $\frac{1}{2}$ literes, amibe sokszor csak $\frac{1}{2}$ verdung tejfelt mérettek, mert többre nem futotta, akármilyen nagy volt a család. Egy verdung 2 dl. Még az ötvenes években a tejpiacon is verdukkal mérték a tejfelt. Most is úgy mondják a poharas tejfelre, hogy egy verdung.

A községekben a plébánián, a tanítóknál, tanároknál, orvosoknál és néhány nagyobb birtokos családoknál változatosabb volt a táplálkozás. Reggelire tejet, tejeskávét, kalácsot, perecet ettek, a 30-as évektől péksüteményt is. Sok helyen már sajtot is fogyasztottak, — a tehén- és juhsajtot szerették.

Ebédre már marhahúsból is készítették levest. A borjúhúst pörköltnek csinálták, de rántották is. A sült és rántott hús mellé már krumplipürét, céklát ettek. A vadnyulat pácolva is készítették. A fácánt leginkább levesnek, meg a foglyot is, mert kitűnő volt a leve-se. Ha kövér volt, akkor meg is sütötték. Uzsonnára kávé, pogácsa volt. Vacsorára pörkölt, de sok helyen megették, ami délről maradt. Vagy tejeskávét fogyasztottak kaláccsal, vajjal. Ugyancsak ilyen házaknál, meg a jegyzőéknél ettek tortát, nemcsak kelt, hanem gyúrt süteményeket is. Nagy Alajosné Maliska Károly igazgatóéknál evett először töltött csirkét, meg krumplis rétes. Dicselkedett is a szomszédjának:

„Pannikám, vegyé' belüle, kóstold meg, hogy milyen az a krumplisrétes!
„Parokján, (plébánián) sokszor volt pénteken vacsorára sült krumpli vajjal vagy olajjal, meg melléje teát ittak.”

Sok helyen a gazdaasszony megtanította a szolgálot is főzni. Meg is tanulták, de otthon csak kevés számú ételt készíthettek a szegényes körülményeik miatt. Inkább arra törekedtek, hogy az étel ízletes legyen.

Nagy Alajosné közölte, hogy a plébánián az esperes szakácskönyvet is hozatott a testvérnénjének. Az egy darabig abból is főzött, pedig addig is ízletesen, de parasztosan főzött, mert Jászdózsáról valók voltak. „Utóbb a káplánok egyenként odmentek az esperes nénjéhez és azt mondták: Mink úgy szeretnénk, ha úgy főznének, mint régen, mert így éhezünk. — A lelkiatyának se tetszett a szakácskönyvből való étel, csak nem merte mondani!”

Az iparosok és kisebb boltosok is szegények voltak, nem valami jól éltek, csak a 3—5 holdas gazdákéhoz hasonlóan, míg a nagy kereskedők az urakat utánozták. (Nagy Alajosné)

Jászárokszálláson az elmúlt században és az 1920—30-as évekig *partyikus kóduosok* vótak, mondta kb. 15 évvel ezelőtt Faragó Sándor, aki életében a jász-hagyományok legjobb tudója volt. Ezek száma 6—8 volt. A nyakukban egy réztáblát hordtak, melyen Á. V. kezdűbetűk jelezték, hogy olyan árokszállási városi koldus a viselője, aki szerdán és szombaton mehetett a házakhoz, 1—2 imádság fejében alamizsnát kapott.

Koldusbíró is volt, akinek tekintélye volt a partyikus koldusok között, de tartottak tőle a *kontárkóduosok* is. Az utolsó koldusbírót még magam is ismerem, ha nem szerdai, szombati nap volt, meg halottakért való mise sem volt, akkor kosárfonással pótolta az adományokat. A gyászolók a mise végeztével pénzadományt osztottak a kórus alatt üldögélő *kóduoskák*nak. Kis István koldusbíró az Alsözögben lakott, 3 gyermekét iskolába is járatta.

Faragó Sándor elbeszélése szerint két partyikus koldus élt a községben, akit mindenki ismert. Satyerkának hívták az egyiket, igazi nevén nem szólította senki. Halkan, csendben imádkozott. Jakab nevű élelmesebb volt. Rongyból púpot is rakott magának, hogy nagyobb részvétet keltsen. Az imádságot is elnagyázta.

„Siess, Satyerka, má' a harmagyk házná' kéne jární!”

A következő történetet is Faragó Sándortól hallottam: Az egyik Nagyutcai háznál nagyon ugatta a kutya Jakabot. Aggodalmasan pislogott a kutya felé, s így lényegesen rövidebbre fogta az imádságot: Üdvözlégý Mária, Úr vagyon veled, áldott a Jézus... asszonyunk Szűz Mária... ereggy az anyád p... ba... (ez már a kutyának szólt, s a botjával feléje is vágott Jakab).

Másik adatközlő, Pethes Józsefné közölte: Édesanyám, Csikós Jánosné búcsú alkalmával mindig sütött koldus-cipót. Nálunk Kun János bácsi járt. Sok gyereke volt. Ételt is kapott, cipót is. Kis Imre bácsi is hozta a tarisznyát, még névnapon is. Olajat is kapott, meg az állottabb zsírt is neki adta édesanyám. Örült neki nagyon. Nem csak neki, Kun János bácsinak is volt tarisznyája. Édesanyám 1—1 fakanál, (liszteskanál), derecét adott bele. A derecének azt a barna lisztet nevezték akkoriban, amit a korpa és kenyérliszt között őrltek a malomban.

Kun János és Kis Imre már nem partyikus koldus volt. Tukacs Margit sem, aki a Jókai utcában lakott. Ez utóbbi a szentkúti búcsúra is eljárt, ahol nemcsak pénzadományt, hanem kalácsot és süteményt is kapott. Itthon belerakta szépen

sorjában, és fajtája szerint a hurkamosó teknőbe és a szomszéd gyerekeket kínálgatta.

Pethes Józsefné is részesült belőle.

Rankasz Józsefné Tóth P. Amál is elmondta, hogy Jakab is szerette a gyerekeket megajándékozni. Mikor hazafelé jött Szentkútról, mint kislányok, már bandástul elébe mentek, még a kápolnán, a Berken is túl, úgy várták. Mikor odaért Jakab, kiborította a tarisznyából a mindenfajta, dirib-darab kalácsot, süteményt a zöld gyepre.

„Mink ott álltunk körülötte, sorba, oszt mindegyikünknek adott belüle. Mink meg is ettük, pedig bizony piszkos kézzel adogatta nekünk, de jó szívvel. Így részesültünk mink is belüle!”

A felszabadulásig a vallás által előírt kívánalmak is erősen tükröztek. A katolikus vallásúak általában megtartották a pénteket, a karácsony böjtjét, a nagypénteket és a hamvazószerdát, a vigiliákat. Olyankor nem ettek húst, szalonnát. Karácsony böjtjén és nagypénteken nem reggeliztek. Böjtben negyveneltek. Ilyenkor csak kenyeret ettek, vizet ittak. (Rács Józsefné.)

Az *újhitűek* a szombatot tartották, azért szombatosoknak is nevezték őket a faluban. Szombaton csak egyszer ettek, akkor is csak hústalan ételt. Leginkább tejet, vaját, tojást fogyasztottak. Egyik nap főtt ételt ettek, a másik nap nem főztek. Ilyen újhitű volt a Dósa Géza anyja a Rákóczi utcában.

Így énekelték:

„Mert a szombat Szűz Mária napja,
Boldog ember, aki azt megtartja.”

Zsidó helyen nem ették meg a disznóhúst, csak a kacsát, libát főképpen — meg a csirkét is. Ételek készítéséhez is libazsirt használtak, azzal is sütöttek. Szeptemberben, hosszúnappor egész nap nem ettek, csak imádkoztak, meg a birsalmát szagolgatták, mert nagyon éhesek voltak. Este laskát ettek kenyér helyett. A laskát le is forrázták. Zsidóétel volt a sólet is. A babba libahúst főztek bele. Olyan sűrűre készítették, hogy szinte villával lehetett enni. (Móczár Ferencné.)

A libát, kacsát, csirkét a sakter vágta le, aki a zsidó templom mellett lakott, a mai Nyár utcában állt a zsidó templom, meg a sakter háza is. Ma már nincs meg. (Fenti részleteket a szerző *Népi táplálkozás Jászárokszálláson* című díjnyertes pályamunkájából vettük.)

Fejezetek egy hajónaplóból

Vallomás a vízről

A vizek hazájában, Szatmár megyében születtem. Fehérgyarmathoz a kisari Tisza nyolc, a két falut elválasztó Túr négy, a penyigei Szenke négy-öt, a matolcsi Szamos öt kilométerre folyt. S még nem is említettem a kis vizeket, erdők alján kanyargó erecskéket, csatornákat, holt ágakat. Azokat, ahol nyáron csúszót (vízsiszló), halat, rákot lehetett fogni, tavasszal vadmadarak tojásait szedni, télen pedig két sarkon vagy fakorcolyán csúszkálni, kitárt kabátunkba kapó széllel vitorlázni. A vizes, dús vegetációjú táj gyermekkorom nagy élménye.

Aztán Debrecenbe költöztünk. A pusztaság, a vízért imádkozók hazájába. Oda, ahol a nagyerdei strand egy négyzetméternyi vízéért nyáron eleped az ember. Oda, ahol a Föcső (Keleti-Főcsatorna) Földközi-tengernek, Balatonnak számít. Nyilván ezért is lettem úszó. A víz éhsége vitt a faltól-falig úszók, a jég-hideg vagy piszoktól megrekkent vízbe fanatikusán szerelmes debreceniek táborába. S ez a titkos vágy hozott Szolnokra is.

Mindenki azt mondta, nagy szerencse ért. A debreceni barátok irigykedtek. Jól ismertem a helyet, hiszen gyakran jöttünk ide versenyre. A Tiszáért pedig rajongtunk. Versenyek után irány a Potya: fürdés, iszapbirkózás, foci a homokon; egy debreceni csapat számára maga a mennyország. Debrecenben az uszodában meséltem élményeimet: a gyaloglásokat a régi gyümölcsösökön, parti bozótosokon át a Vashídig, hogy onnan leúszva naponta készülhessünk a Balatonra, Szarvasra, az augusztus 20-án rendezett folyamúszásra; a nagy focikat a Potya homokján; a medencebetonozást a Pedagógus Csónakházban; s azt, hogy hatvanhárom nyarán úgy jöttem gyalog végig a Tisza közepén a Potyától a hídig, hogy végig kint volt a fejem.

Rövidesen minden elromlott. Megszűntek a szarvasi, szolnoki folyamúszó versenyek; a Potya áldozatul esett a vízműnek; az uszodában új fejezetet kezdtek írni: csak a minőségi sportoló valaki, a többi, a kiöregedett vagy annak vélt mehet a dolgára; a Pedagógus Csónakházat — kajakokkal együtt — eladták...

Szomorúan nézek alá a Tisza hídjáról; Baján, Szentesen, Szarvason micsoda víziélet, mennyi csónak. Itt ha még a Holt-Tiszát is hozzáveszem, szinte semmi. Úgy érzem, a karcagi Zádor-hídon állok, amely alól elfogyott a víz...

Az expedíciók gondolata

A Tisza nemcsak így izgatott, hanem mint néprajzost tudományosan is. Nem tudtam lenyelni, hogy Györffy Istvánt és Szűcs Sándort, a megye két nagy kutatóját a szakma éppen a víziéletet bemutató munkái miatt bélyegzi romantikusnak. Ennyire elfedte volna az emberek tisztánlátását a száz éve kialakult nagy alföldi szárazulat. Hiába a jegyzőkönyvek áradata a vizekről, nádasokról, mocsarokról, halászati jogról, csikászatról, mindez a szó szoros értelmében száraz adattá válik. A mai tudósok kezén nem lényegük éled újjá. S itt volt a még élő tanú, a vizek tudósa Betkowski tanár úr, akinek könyveit, cikkeit személyes élményei hitelesítették. Ő is romantikus? Vagy mert a hajóácsolás technikáját írja le pontosan egzakt? Hinni lehet neki; de csak adatainak. Könyvének lényegét nem értik.

Magam, mint vízparti ember a Györffy—Szűcs—Betkowski képet éreztem igaznak, hitelesnek, s éppenséggel a romantikától távol állónak. Az Ecsedi láp környékén terjengő történetekre, a Gyarmatra Ecsedről bivalyszekérrel érkező kérő látványa, a Szenke vizébe fulladt lányok balladája, a Hótt-Szamos töméntelen vadmadara igazolta számomra őket. Ekkor határoztam el, hogy engedve vízhétségemnek is, tudományos szemmel közelítem meg a kérdést, háritom el a romantika vádját, s vizsgálom meg milyen szerepe volt a Tiszának a táj életében.

Bellon Tibor barátommal 1969-ben a tiszapüspöki hullámtéren gyalogolva dolgoztuk ki a tervet: expedíciót kell szerveznünk, s a Tiszán többször is végig-evezve a víz felől kell megközelítenünk a falvakat. A falu így minden bizonynyal más arcát fogja mutatni. Mindez új látást alakíthat ki, rányitja szemünket eddig figyelembe sem vett dolgokra. A víz és az ember viszonyát kell megvizsgáljunk. Mindez kemény munka, de egyben sport és szórakozás is annak, aki imádja a vizet.

Tervünket előbb a nagy árvíz hiúsította meg. A már megszervezett expedíció szárazon kötött ki, s kénytelen volt Jászdózsán munkába fogni. 1978-ban azonban a Közép-tiszavidéki Vízügyi Igazgatóság támogatásával, kölcsön adott árvízvédelmi ladikjaival Szolnok—Tiszaug térségét, s a Nagyrév—Cibakháza melletti holt ágat bejártuk. Majd a Természetvédelmi Hivatal és a Madártani Egyesület komplex expedíciójához csatlakozva 1981-ben Kisköre—Szolnok, s ezévbén Tiszafüred—Kisköre között végeztünk gyűjtéseket.

Nagy élmény volt. Három-három héten át hol 40—42 °C melegben, hol zuhogó esőben, csónakban, sátrakban vagy szakaszmérnökségi házakban megszállva dolgoztunk, küzdöttük át magunkat bozótosokon, vízállásokon. Harcoltunk a szúnyoggal, bögöllyel, darázzsal vagy ültünk hűvös vályogházakban szíves emberek között, savanyú borokat iszogatva. Vizek öblei, partszakaszok, falvak, emberek, rég elfeledett munkaeszközök, eljárások, történetek eleven emléke él bennünk, s gazdagítja a múzeum anyagát sokezer fotó, több tucat hangfelvétel, rajz, cédula. Az expedíció nemcsak a múlt megismerésére, egy súlylyedőben lévő világ emlékeinek megmentésére és szemléletünk átalakítására volt jó. Jó volt baráti kapcsolatok megerősítésére, s a jelen tényeinek megismerésére is. S mint kiderült, nem is a nagy, hanem az apró dolgok a lényegesek. Ezek különböztetik meg a vízparti embert és életformát a víztől távolabb élőkétől.

1978. július 7. Tiszavárkony

Úticélunk ma Tiszavárkony. Három napot szánunk rá. Itt vagyok leginkább ismerős a Szolnok környéki települések közül. Atlaszt gyűjtöttem egy hétig. Barátaimat többször meglátogattam, egyszer három hetet gyűjtöttem itt egyfolytában. Jó adatközlőm volt Hovodzák Lajos hentes mester és az apja, aki községi bírós volt. Fekete Péter református lelkész segítségével beszállítottam a múzeumba a temető legszebb gombosfáit (kopjafa), több majálison is itt voltam, fotóztam, majd földrajzi neveket is gyűjtöttem.

Most azonban csónakkal érkeztünk a víz felől. A társaság egyik fele az azonnal betért Malik Péter bácsi halász tanyájára, s megbeszélve vele, hogy hajnali négykor a varsa felszedésénél végig követhessék. A másik két ladik csak ügyyel-bajjal köthetett ki a vízkiemelőnél; nagy a sodrás, majdnem elkapta őket. Mi a Ligetig megyünk üres csónakkal, s ott szállók ki a jólismert helyen.

Pár éve még gondozott terület volt, kaszálták, legeltették, sportpályáját óvták. Ma merő lósóska és gyom. Akkor itt volt a majális: tribün, ahol beszéd majd műsor hangzott el; tiszta terep, ahol sátrak, lacikonyhák állottak; póznamászás, zsákbanfutás, lepényevés volt; a pályán öregek és fiatalok, kövérek és soványak meccse, s más efféle. A suhángok, bozótok eléggé nagyok, régen tettek itt rendet, talán nem is fognak...

Az udvarok ugyanazok, s mégis egészen mások. Mások, mert nem az utca, hanem a Tisza és a Liget felől érkezünk. Most jövök rá, hogy úgy dolgoztam itt, mintha Nagyivánban lennék. A vizet figyelembe sem vettem. Pedig a Liget felső része, a kertek alja biztosan akkor is tele volt uszadékfákkal, nagy rönkökkel. Megtudjuk, hogy ezeket akkor fogják ki, mikor a Tisza árad, s kikötik a parti fákhöz a ladikkal kivontatott, megcsáklyázott, drótra fogott nagy fákat. Amikor a Ligetet is elönti a víz, ismét tovább vontatják, ki-ki a maga kapujáig. Amint a víz elapad, a rönkök kiszáradtak, szétvágják, felaprítják és az udvaron tárolják. Némelyikben az ácskapocs, szeg — aminél fogva vontatták — ma is benne van. Senki a másikéhoz nem nyúl, a fogást tiszteltben tartja.

De nem vettem észre a hátsó kerítések lényegét sem, **pedig** még fotóztam is őket. Mindössze azt rögzítettem, hogy hol helyezkedik el az árvízmentes szint. Pedig lám a kerítéseket is a víz adta. Élősövény és sövénykerítés zárja le a telket, rajta semmi nyílás, mert a baromfi, disznó ha nagyobb víznél kijutna, beledöglene a vízbe. A libát mindig terelik, s a kiskapun át engedik a Ligetbe, vízre. Az udvaron minden a víz ajándéka. Itt-ott még fonott tyúkol is van, sőt egy helyen fonott oldalú góré maradványa. Mindenütt nagymennyiségű fűz vessző áll halhibba (csomóba) rakva, s minden rakomány, legyen fa, rözse, széna karókból, rönkökből épített álványzaton áll. Nyári melegben a tyúkrok alattuk hűsölnek, vágnak fészket az agyagos porba.

A házak hátsó végénél és a görék eresze alatt majd minden házban ott lóg a gamó vagy vízhordó horog. Ma már nem használják. Régen volt rá inkább szükség, amikor a Tisza vizét itták. A korsót, rocskát külön kiépített lejárókon merítették meg, télen pedig léket is kellett vágniuk, hogy vizet nyerjenek. De a ladik is szolgálhatott sáros időben vízhez való lejáróként. Bárkinek joga volt oda lemenni más ladikján. Nagy áradások alkalmával ladikkal mentek a parttól távolabb, hogy mégis tisztább vizet nyerjenek. A horogra akasztott rocska nagy szájából a víz kilötyögött volna. De a benne keletkező hullámokat kereszt alakban összerótt 15—18 cm hosszú léccel megtörték. Ez a kereszt minden rocskában benne volt. Ám alkalmilag letépett leveles fűzfagally vagy szőlőlevél is megtette ezt a szolgálatot. Fazekas Sándorné be is mutatja, miként csinálták... vállára veszi... levelet tép s mi fotózzuk... Ott a mosósúlyok is a góré oldalában. Kikérdezzük a vízben való mosás felől is... Délután egy ember éppen a rongyszőnyeget viszi le a vízre mosni, mosószékkal, súlyokkal... fotózzuk.

Tiszavárkony Tiszától távolabb lévő udvarai már mások. Kevés a rözse, inkább venyige akad, jeleként a szőlőkultúrának. Uszadékfa helyett is inkább az akácfa méterek jellemzik, s itt elvéve rakják talpazatra a kazlat, rözsét. Korábban egységesebb volt a falukép, ma már csak a vízre járó telkek őrzik a Tisza közelségének néhány nyomát, a távolabbiak elszakadtak, szárazföldivé váltak...

Más a víz felől érkezni.

1978. július 24. Tiszaug

Ébresztő fél 7-kor. Bellon Tiborral a gáton és a gát két oldalát bejárva Tiszakürtre mentünk. Fő célunk az ugi ártéri gyümölcsös bejárása. Ez a hírek szerint Ug kincsesbányája volt még néhány éve, de a tsz nem engedte művelni, helyesebben beleszámította a háztájiba, s ezért le kellett volna mondani a kukoricaföldről vagy közelebbi kertről, hát elhagyták.

Előbb egy tanyát érünk a volt Ság falu széléhez közel (a középkorban elpusztult falu nevét ma határnév őrzi). Éppen lekvárt főznek, s ez jó alkalom arra, hogy a gyümölcsösről adatokat szerezzünk. „Kérem itt olyan gyümölcs volt, hogy az ugiak nem adták volna semennyiért. Kijött rá néha a Tisza, de ez olyan szívós fajta volt, hogy nem ártott neki, sőt megéledt tőle... Aztán nem engedték művelni, pár éve kipusztult. Volt itt alma, körte, szilva, szőlő, minden. Utakra volt osztva, mindenkinek volt egy kevés. A végén egyik-másik mérgében úgy szedte le az almát, szilvát, hogy az ágat baltával lehasogatta vagy kivágta a fát és a földön szedte le róla. Sok gyümölcsfa még mindig megvan. Augusztusban meg ősszel olyan illat száll fel onnan...! A jó gyümölcsillat. De hát a gatzól már nem lehet bemenni... Pedig nem férgesek ám az almák sem, mert ezt nem kell úgy permetezni. Mióta egyáltalán nem permetezik, annyi az énekes madár — úgy elhallgatom őket —, és azok kiirtják, az a legjobb permet.”

A tanyán még a varjúfogó tör használatát is lefotózzuk, sőt a tört is megkapjuk, ma már nem használják. Régen azonban még fácánt is fogtak vele.

A gyümölcsös szélén néhány jóízű nyári almát, szilvát termő fa. Finom a körte is. Itt vert sátrat egy kempingező család, megvan néhány napra a gyümölcsük is...

Beljebb karvastagságú, falsűrűségű gyalogakác. A kiszáradtakat könnyen törjük, de a sűrű mindinkább felfog. Az embermagasságú csalános rész már majdnem meghátrálásra készlet, de egy távolabb álló hatalmas fa csábít... Végre egy kis tisztás, hatalmas fák, egyik-másikon elvadult, felfutott szőlő. Az almafák között nincs két egyforma, mindnek más a zamata, íze. Kivinni innen már semmit nem lehet, tovább menni nem tudunk. Kétórás küzdelem után feladjuk... Láttuk amit látnunk kellett...

Tovább ballagva elmélkedünk. Mindössze négy éve hagyták csak el, s már is hasznavehetetlen, áthatolhatatlan. Most értjük csak meg a török hódoltság okozta igazi kárt. Nem kellett az embereket megölni; nem a falvak feldúlása volt az igazi kár; hanem a létbizonytalanság. Az, hogy néhány évre el kellett hagyni e dús vegetációjú területet, s a kiöntő Tisza, a tápot kapó gyomnövény a kultúrtáját tönkretette. Négy év, nyolc év, tíz év és a mégoly ellenálló fajták is elvadulnak, hozzáférhetetlenné válnak. Az ember kezdheti előről a visszafoglalást. Most értjük csak meg az égetéses írtás gazdálkodás lényegét az akkori technika mellett: ezt csak leperzselni lehetett; gyomot és kultúrnövényt együtt. Új fákat kellett ültetni, új szőlőt, s ez ismét négy év, hat év, nyolc év, hogy teremjen. Ha nem jött közbe ismét egy elfutás...

Rossz a kedvünk, pedig hivatalosak vagyunk Kürtön egy pincelátogatásra. Kinek állott érdekében tönkretenni ezt a gyümölcsöst. Hiszen haszon nem volt rajta. A nyári alma alig 2—3 Ft-ért értékesíthető. A család azonban elfogyasztotta volna, nagy munkát sem kellett ráfordítani. De kár az ellenálló fajtáért is, a különleges zamatokért. Nemcsak Jonathán és Starking van, hanem kormos alma, bőralma, sóvári, borizú, s még sorolhatnám, hiszen eddigi útján Bellon

Tibor negyven nevet gyűjtött össze: S ha ez nem is ennyi fájt, huszonöt-megvan s nemesíteni, keresztezni, oltani rá, talán jó lenne. Persze mi csak néprajzosok vagyunk, romantikusok...

1981. augusztus 2. Tiszabő

Szomorúak voltunk tegnap estig. Harmadik hete vagyunk a Tiszán, s még halat nem tudtunk szerezni. A halászok nem adhatnak el, le kell adniuk a fogást a szövetkezetnek. Horgászni nem horgászunk, varsákat mint más nem fosztunk ki, tehát halat nem ehetünk. Tegnap este azonban ránk mosolygott a szerencse. Bellán Oszkár, a tiszabői idős halász-éppen ladikjából száll ki. Pár éve már jártam nála, bár nem ismertük meg egymást. Ő, mint nyugdíjas szabad eladó, korlátozott számú varsa használatával, pedig hosszú kilométereken más halász nincs alatta a Tiszán. Este már halászlevet ettünk és sütöttünk is halat. Ott a vízparton ülve két történetet is mesélt Oszkár bácsi, aki a Marosról került ide úgy, hogy családját ladikra tette, s felevezett ide Böre. Itt él már jó harminc éve. Erdei Ferenc barátja volt, rendkívül olvasott ember, s a halásszövetkezet egyik szervezője volt. Hallgassuk meg a vele valóságosan is megesett történetet:

„Voltunk hatan halászok, szolnoki brigád. Mentünk lefele a lapsolóval, nagy hálóval. Oszt mikor mentünk lefele Dobánál olyan nagy vihart kaptunk...! de eső nem esett, csak szél fútt. Hát mindnyájan azt mondtuk, hogy né, ne menjünk itt potyára, hanem szálljunk ki, süssünk, oszt együnk! Egy enyhelyet kerestünk a parton, egy jó bozótost. (Majd ha mennek itt lefele, majd meglátják Dobánál azt a nagy sarkot.) Ott mentünk ki. Szedtünk száraz tűzrevalót, tüzet csináltunk, sütöttünk nyárson szalonnát.

Hogy, hogy nem, nem tudom, de egyszer csak a hátam mögött valaki azt mondja, hogy: „khm, khm, khm, khm!”. Odanézek, hát egy alacsony kis hajlott hátú öregasszony. Tudja Isten hány éves lehetett. Ott állt mellettem... Ezek az öregek olyan babonás emberek voltak, akikkel halásztam. Nem mertek oda se nagyon nézni. Én meg ahogy sütöttem a szalonnát, csöpögtettem a kenyérre a zsírt (már jól meg is volt süelve), azt mondja nekem az öregasszony, hogy: „Kínáljál meg mán, egy kis zsíros kenyérrel, úgy ehetném belőle!” „Hát ehun van ni dajkám!” Oszt kétfelé vágtam a zsíros kenyeret, oszt adtam neki. (Ez így megtörtént a valóságban.) Elvette oszt ette. Én nem néztem nagyon hátrafelé, forgattam a szalonnát a tűz fölött, mire azt mondja: „Köszönöm, hogy megkínáltál! Majd hogyha eláll a szélvihar, nemsoká, (így szószerint mondta), majd itt a sarok után vessetek egy tanyát, majd meglátjátok mennyi halat fogtok!” Avval úgy eltűnt, hogy nem is tudtuk hová lett. Olyan bozótos volt a környék...?!

Nemsoká elállt a szél. Jól laktunk, ettünk, ittunk.

Eleinte bosszankodtunk is, hogy mit javasolgat itt nekünk ez az öregasszony. Így meg úgy...

Egyszer azt mondja Bozóki Laci bácsi: „Halljátok csak meg kéne vetni, ha az öregasszony mondta”. Azt mondja Kovács Sándor bácsi, az öreg: „Hát tele van az ott tuskóval, nem lehet ott megvetni”. „Próbáljuk meg — azt mondja Bozóki Laci bácsi — majd megjavítjuk a hálót, ha elszakad! Megnézzük már a babonában van-e valami igazság.”

Avval elindultunk, meg is vetettük a sarkot. Oszt annyi halat fogtunk, mint Szent Péter, pedig az mán sokat fogott. Az is halász volt.”

Ha a néprajzos terepre megy, bizony még ma is lehet szép dolgokat találni...

1981. augusztus 3. Nagykörű

Megindító élményben volt ma részünk. Nagykörű egyik vízre járó utcáján egy halászladikot vittek be a kapun. Ketté volt vágva. Betértünk és ott egy igen öreg embert találtunk, 96 éves volt, s halász. Teljesen siket volt már, de még minden nap lement a Tiszára a kikötött ladikba, s horgot dobott bele vagy csak ott ült. Szolnokon lakó fia hazajött és a ladikot elvágta kettőbe, hogy ne mehesse le többet, s véletlenül ne forduljon a vízbe. Azért nem vágta fel teljesen, mert Németh Lajos bácsi a koporsójának szánja a fél ladikot. Megkért, hogy a csónakon ülve fényképezzük le őt. Legényesen kihúzva magát ült a „koporsóra”...

1982. július 30. Tiszaroff

Itt az elmúlt évben részletesen leírtam a komppal, ladikkal való átkelést, s a téli jégen közlekedést. Azóta még néhány kiegészítéssel összeállt egy szép kép arról, hogy az emberek a Tiszának hány jeges változatát különböztetik meg név és állapot szerint. Nagyon fontos ez, mert a közlekedést, a jégvágást ez határozza meg.

Először a víz *aludni kezd*, ekkor még nincs jég rajta, de valahogy másképpen folyik. Aztán *pillédzik*, vékony réteg keletkezik rajta, amely törékeny. Ha tovább hűl a levegő a jég *erősödik*, növekszik a vastagsága, s már nem törik be könnyen. A vastagabb jég valahol *megtorlódik*, *összetorlódik*, s fölötte a jég egyre inkább vastagszik, mert lassul a víz folyása. Ha egyik parttól a másik partig, s felfelé és lefelé is befagyott, akkor *beáll* a Tisza, s ettől kezdve a jég nem erősödik, hanem *hízik*. A teljesen beállt Tiszán is vannak itt-ott üres *foltok*, ahol nem fagy be a víz, ezt a foltot a mesterségesen vágott léktől megkülönböztetik. A folton át levegőzik a víz. A beállt jégen kocsival, szekérral lehet átmenni. De ha az idő melegedvén, a jég *olvadni kezd*, akkor nem tanácsos rámenni. A legveszélyesebb az, amikor a jég *meghókkad*, hirtelen kifehéredik, kimegy belőle a víz. Ilyenkor még úgy tűnik, be van állva, de már nincs tartása, *omlik*. Űgy is mondják *kásás*. Ha nem hókkad meg a jég, akkor darabokra törve úszik, azaz *zajlik*. A törés egyik parttól a másikig is szaladhat egy pillanat alatt, de apróbb törések is keletkezhetnek. Ezek ismét *torlódnak*.

A nyári folyó víznek is számos színe, neve van...

1982. augusztus 5. Doba

Horgászokkal beszélgetek. Ma igazából ők a víz, a Tisza szerelmei. Foglalkozásuknál fogva pedig a halászok, gátőrök, vízügyi szakemberek. De többségük horgász is. Nagy fogásokról, hajnali vagy estéli csendes horgászásokról beszélgetnek, s mindent a jó kapás szemszögéből ítélnék meg. Ez szűk nézőpont a régi víz mellett élő emberekéhez képest, mégis ők őrzik a régi világ emlékeit a fiatalabbak közül leginkább.

Legfőbb tapasztalatuk az, hogy az ember és víz élszakadt egymástól. A mai embert igényei szakították el a víztől. Életformáját nem befolyásolja a víz mellett élés. Ezelőtt szinte naponta járták a határt, a víz partját hol halért, hol nádért, vesszőért, agyagért vagy éppen itatás, mosakodás miatt. Csak a fűz vesszőnek számos állapotát különböztetik meg: a tavaszi tavalyi vessző, a törős, használhatatlan nyári vessző, az érett, s lehajazható júliusi fehérvessző, az érett főzhető vagy hajastól fonható őszi vessző. S még külön a fajták és a felhasználás. A *fonos* vagy *fanos fűz* pl. igen szívós, gúzst kötöttek belőle, fatengelyes szekerre a kerékagy kopását megakadályozó karikát csavartak, amely a kocsi-kenőccsel vagy hájjal acél keménységűvé vált, de e fűzfata szívóssága miatt villanyélnek is keresett volt. A ma értéktelen sást takarmányozásra, kocsiülések, dikók, székek befonására, s sok más egyébre használták, de mindig ismerni kellett az állapotát, érettségét, fajtáit, s idejében be kellett gyűjteni, gondosan kezelni. Tiszaderzsen egy cipésznél gyékény bördőből készített túpárnákat láttunk, másutt nádszálakból készített felcsavarható ablaksötétítőt, s mindenütt rengeteg fűzvesszőből font kast, kosarat, tyúkborítót, tojató kast, amit többnyire maguk készítettek, mert a kosárkötés, gyékényfonás valamikor általános tudománya volt a vízparti falvak lakosságának...

Mindez a múlté. Szenvedélyes vízi emberek még őriznek emlékeket, idős emberek még tudnak néhány szép történetet, de lassan mindez elmúlik...

S talán bennünket, a ma gyűjtőit is romantikusnak tartanak majd!

Fényesebb iskolák, világosabb tantermek

A korszerű megvilágítás követelményei

Az emberi érzékszervek közül az egyik legfontosabb a szem, amely a bennünket körülvevő anyagi világ tárgyairól, jelenségeiről talán a legtöbb információt szolgáltatja számunkra, és a megismerés folyamatában is jelentős szerepet tölt be. Közismert az is, hogy az ember életét jórészt mesterséges környezetben, zárt helyiségekben tölti (lakás, gyermekintézmény, iskola, munkahely stb.) ahol az ébrenléti időnek egy jelentős részében mesterséges megvilágítás mellett végzi tevékenységét. Így a helyes megvilágításnak nagyon lényeges szerepe van az ember életében, a munkateljesítmények alakulásában, a munkahelyi közérzetben, az elfáradásban, sőt esetenként a balesetek létrejöttében is.

A helyes megvilágítás tehát igen fontos minden olyan emberi tevékenységben, ahol a látási képességnek, a vizuális megismerésnek szerepe van. (Pl. könyvtárak, színházak, előadótermek, gyermekintézmények stb.) Jól ismert a csecsemőknél és a kisgyermekeknél a napfénynek a D-vitamin képzésre és az endokrin rendszerre kifejtett biokémiai és élettani hatása. Ezek a hatások zárt helyiségben a legjobban méretezett ablakok mellett sem számottevők. A mesterséges megvilágítás tehát nem tudja átvenni a természetes környezet minden kedvező hatását, s csak a helyes megvilágítás fényerősségét igyekeznek „utánozni”. Sajnos, a mérési tapasztalatok szerint igen sok esetben: rosszul!

Különösen fájó ez a gyermekintézményeknél és az iskoláknál. A gyermek értelmi fejlődésében ugyanis igen nagy szerepe van a külső világ vizuális ingereinek, s a megvilágítás pszichés, érzelmi és magatartást befolyásoló hatása pedig gyermekekre és felnőttek egyaránt meghatározó. Orvosi vélemény szerint iskolás korban a tanulók egyharmadának romlik el a látása. Az is ismert, hogy egy-egy tanuló évente átlag 1500 órát tölt el az iskolában, s hazánkban szinte minden ötödik ember van naponta kapcsolatban az iskolai tantermekkel. Az itt töltött idő tekintélyes részét mesterséges megvilágítás mellett tölti el, s a tapasztalatok szerint általában rosszul méretezett világítás mellett.

A rossz világítás a szem erőltetését, fejfájást, a figyelem csökkenését és korai elfáradást okoz. A nem megfelelő mesterséges világítás tehát egészségkárosodáshoz vezet, de oktatási-nevelési szempontból is káros. A hazai és külföldi tapasztalatok viszont egyértelműen igazolják, hogy a helyesen megvilágított tantermekben az oktatás hatékonysága is megsokszorozódik. Nagyon lényeges az is, hogy a rosszul méretezett világítás egyúttal energiapazarlást is jelent. A régebbi iskolákban zömében izzólámpákat használtak, s ezeknél közel négyszeres villamos teljesítmény szükséges az azonos megvilágítás eléréséhez, mint a korszerű fénycsövek esetében. Számos régi — de néha új — épületben is talál-

kozhatunk rosszul méretezett, a tervezési követelményeknek csak egyik vagy másik előírását kielégítő megoldásokkal, rossz hatásfokú lámpatestekkel, nagy költséggel létesített, de céljának nem megfelelő megvilágítással. Az elmondottak nyilvánvalóvá teszik, hogy a helyesen méretezett mesterséges világítás az élet minden területén alapvetően fontos.

A bevezetőben elmondottak és a felmérések tapasztalatai szerint megkülönböztetett figyelemmel kell foglalkozni az iskolák és a gyermekintézmények helyzetével. A Magyar Elektrotechnikai Egyesület 1975—76-ban a hazai iskolák 5⁰/₀-ában felmérte a tanteremek világítási helyzetét. A reprezentatív felmérés szerint a tanteremek 93⁰/₀-ánál a megvilágítás átlaga kisebb volt a szabványban előírt 200 lux minimumnál. A tanteremek 70⁰/₀-ánál volt 100 lux alatti, a 40⁰/₀-ánál pedig a 30 luxot sem érte el. (Ez utóbbi érték a gyertya világításának felel meg!)

Az 1975—76-ban végzett felmérés az országos átlaggal egyező eredményt mutatott megyénkben is. Egyetlen tanteremben volt a megvilágítási átlag 200 lux, míg a tanteremek 74⁰/₀-ának 100 lux alatt volt, s 60⁰/₀-a pedig az 50 luxot sem érte el. Ennél valamivel kedvezőbb képet adott az 1979—80. évi TITÁSZ és SZMT közös akciójában végzett mérésorozat — kiegészítve a SZOLNOK-TERV méréseivel —, jelezve a közben történt korszerűsítések eredményességét. A termek 37,1⁰/₀-nál volt megfelelő a megvilágítás, 37,1⁰/₀-nál mértek 100 lux alatt, s 30,2⁰/₀-nál 50 lux alatti értékeket. E mérésekből a következőket állapították meg a megyei iskolák mesterséges megvilágításáról:

A legutóbbi hat évben kedvező mennyiségi változás történt. A megyei KÖJÁL 1973—74-ben készített felmérése szerint az oktatási intézmények 77⁰/₀-ban volt izzólámpás, s 23⁰/₀-ban fénycsöves világítás. Ez az arány 1980-ra kb. 60⁰/₀ fénycsőre illetve 40⁰/₀ izzólámpára javult.

Az elvégzett világítás korszerűsítések következtében kétségtelenül javult az iskolák megvilágítási helyzete, de nem olyan mértékben, ahogyan azt a ráfordított összeg lehetővé tette volna: a legtöbb esetben búrás lámpatestet szereltek fel (gazdaságtalan, mert a fény egy részét elnyeli, — drága, piszkolódik); a szakmai előírások ismerete hiányában számos esetben történt túlméretezés. (A legkirívóbb esetben 2,3-szoros Watt/m² beépítéssel érték el azonos megvilágítást, mint ahol az irányelvek szerint valósították meg.)

A vizsgált termek 41,8⁰/₀-a gyenge illetve nagyon gyenge minősítést kapott. Ezek zöme izzólámpás, de 16,6⁰/₀-a fénycsöves, korszerűsített. A főbb hibák: a lámpatesteket nem megfelelően helyezték el, túl magasan vagy túl alacsonyan, nem a nézési iránnyal párhuzamosan, emiatt egy teremben pl. 140 és 475 lux minimum és maximum értékeket mértek a tanulók padján); táblavilágítás csak 8 teremben volt, de az se megfelelő. Pl. a tanári asztal fölé tett nagy teljesítményű lámpatest miatt 520 lux, míg a táblán 200 lux (a fényfüggöny mögé nem lehet belátni!); az iskolapadok többsége fényes, lakkozott (visszatükröződést okoz).

Az elvégzett felmérések hatására országos kezdeményezés indult az OMFB, az Egyesült Izzó Világítástechnikai Állomása, a Magyar Elektrotechnikai Egyesület és a tanácsok együttműködésével. Minden megyében létesült egy mintaterem, (Szolnokon az Újvárosi Általános Iskolában), melyet számos újabb követett.

Megyénkben 1977-ben 22 tanterem világításának korszerűsítése történt meg. A MEE szolnoki csoportja és a TITÁSZ szolnoki üzemigazgatóságának szocialista brigádjai társadalmi munkában készítették el a tervezést és a sze-

relést. A szükséges anyagok árát a megyei tanács biztosította. (Minden megyében egy-egy tanterem világításának korszerűsítési költségeit a Magyar Elektrotechnikai Egyesület fedezte.)

Megyénkben ezt követően is folyt az iskolavilágítás korszerűsítése — bár lényegesen csökkentebb ütemben, s a rekonstrukciók és felújítások is egyre inkább az irányelveknek megfelelően készültek el, javítva ezzel a helyzetet. A kétségtelen eredmények mellett sem lehetünk azonban elégedettek a jelenlegi helyzetekkel, s e fontos cél érdekében társadalmi mozgalommá kell kiszélesíteni az iskola és gyermekintézmények világításának korszerűsítését.

A helyes megvilágítás követelményei a következők: megfelelő megvilágítási erősség, káprázatmentesség, megfelelő fényirány és árnyékhatás, megfelelő színhatású és színvisszaadású fényforrás, megfelelő felületszín, reflexió, ergonómiai követelmények, szerelési, karbantartási előírások.

Az Egyesült Izzó VRT világítástechnikai állomása e követelmények alapján az iskolai tantermekre ajánlást dolgozott ki; az ajánlott megvilágítási erősség 200—400 lux. A káprázatmentességet úgy lehet elérni (a max. fénysűrűség 45° -on belül 4000 cd/m^2 alatt legyen), hogy a tanuló a táblára nézve a 45° -os látótéren belül ne lásson fényforrást. A fényforrást takarni kell, de a fényerőt nem szabad csökkenteni. Ezt a fénycsöveknek a padokra merőleges irányú elhelyezésével lehet megoldani, vagyis a nézési iránnyal párhuzamosan. A nézési irányra merőlegesen — keresztbe — szerelt fénycsövek közvetlen és közvetett káprázást okoznak! A tanterem berendezéseinek is összhangban kell lennie a világítással. Ezért kerülni kell a fényes padfelületeket, az üveggel borított kepeket, üvegajtajú szekrényeket, tükröző falfelületeket, — mert ezek kápráztatják a szemet. Ugyanezt eredményezi a fehér falon elhelyezett fekete tábla is.

A megfelelő fényirányt és árnyékhatást úgy lehet elérni, ha a természetes világítást próbáljuk utánózni. Az ablak felől érkező fény bal kéz felől essen. A fénycső lámpatest sor egyikét ezért kell az ablakokkal és a nézési iránnyal párhuzamosan úgy elhelyezni a mennyezeten, hogy a szélső padsor és az ablak közé essen. A másik — vagy a többi — fénycső sort ezzel párhuzamosan, a padközök vonalában kell elhelyezni. A 3,5 méternél nem magasabb tantermekben a fénycsöves lámpatesteket a mennyezetre kell szerelni. Ha a tanterem ennél magasabb, úgy kell függeszteni, hogy a padlósínt fölött legalább 3, de legfeljebb 3,5 méter magasságban legyenek a lámpatestek.

Egyszínű, F 33 40 W-os (1200 mm típusú fénycsöveket kell alkalmazni, 2×40 W-os lámpatestben, fényterelő rácsos vagy szabadon sugárzó megoldással. (A szabadon sugárzó típusnál a fénycső végeket 600 mm hosszúságban takarni kell.) Ez a megoldás biztosítja a megfelelő színhatást és színvisszaadást. A műanyagbúrás lámpatestek hatásfoka rosszabb, búráik törnek, piszkolódnak, s drágábbak is — ezért ezeket nem szabad alkalmazni.

A tanterem falainak színét alapvetően a helyes megvilágítás és a színdinamikai követelményeknek megfelelően kell kiválasztani. Ezzel biztosítható a megfelelő fényvisszaverő, reflexiós hatás. A mennyezet fehér legyen, (kb. 80% -os reflexió). Az oldalfalak világos, pasztell színűek (kb. 70% -os reflexió). A tábla mögötti fal sötét, pasztell színű (pl. terakotta), kb. 40% -os reflexióval. A padló, a padok és a függöny világos színű legyen. A tábla színe zöld. Minden berendezési tárgy, felület fénytelen.

A helyes szereléshez és karbantartáshoz az alábbiakat kell tudni: A lámpatestek 2x40 W-osak legyenek, duokapcsolással, vagy 3 fázisra elosztva. Egy 50—60 m² alapterületű iskolai átlag tanteremben két sorban, öt-öt 2x40 W-os F 33-as típusú fénycsővel és 3 F 33-as tábla világító fénycsővel, — L-alakú, káprázatmentességet biztosító terelő lemezzel — összesen 1,1 kW teljesítménnyel — szabadonsugárzó lámpatest esetén 450—500 lux megvilágítást lehet elérni. Fontos, hogy a fénycső sorokat és a táblavilágítást külön-külön lehessen kapcsolni. A villogó, rosszul működő fénycsövek nemcsak a látást zavarják, de a többi alkatrészt is tönkreteszik, s így ezeket azonnal cserélni kell.

Néhány fontos ergonómiai követelmény: Minél kisebb az általános világítás, annál fontosabb a tábla megvilágítása. Fontos azonban, hogy a pad megvilágítása lehetőleg egyezzen a tábla megvilágításával. A táblára sárga krétával célszerű írni, 2,5—3 cm-es betűkkel, hogy a hátsó padsorokból is látható legyen. A pedagógus ne álljon az ablak elé, mert az erőteljes kontraszt hatás miatt fárasztó figyelni rá. Alapvető szabály, hogy a rövidlátó gyermeket előre kell ültetni.

A felsorolt követelményeknek megfelelően elkészített korszerű megvilágítás egyúttal gazdaságos és energia megtakarítást is jelent! Egy átlagtanteremre elvégzett számítás szerint korszerű fénycsöves megoldással 1,16 kW teljesítménnyel 350—400 lux megvilágítási átlagértékeket lehet elérni, — tantermenként kb. 16 000 forintos beruházással. Ez a megoldás nemcsak a szakmai követelményeket elégíti ki, hanem üzembiztos, megfelelő esztétikai hatású és egyúttal gazdaságos is. Az ugyanezre a tanteremre elkészített izzólámpás világítás kb. 11 000 forint beruházást jelent, de 2,45 kW teljesítményt kell beépíteni, s ezzel csak 195—220 lux átlagos megvilágítási értéket tudunk elérni.

Ezt a két megoldást hasonlítottuk össze, amely nem is azonos megvilágítási értékre vonatkozik. Hozzá kell ehhez még tenni, hogy az izzólámpás megoldással a megfelelő világítás egyes ergonómiai követelményeit ki sem lehet elégíteni. (Ugyanis izzólámpánál a teljesítménynöveléssel növelhető a megvilágítási érték, de a kedvezőtlen árnyék- és színhatás és a gyakori káprázás teljesen nem küszöbölhető ki.)

A korszerű megvilágítás számára tehát kedvezőtlen összehasonlítási alaptól indultunk ki, mégis egyértelmű a fénycsöves megoldás gazdaságossága. A részletes gazdasági összehasonlításnál figyelembe kellett venni a beruházás egy évi hányadát, a karbantartási és javítási, cserekötségeket is. Példánkban — az egyszerűsítés érdekében — csak az átlag tantermenkénti egyszeri beruházási többletköltséget és az egy évre számított villamosenergia-költségét vizsgáltuk. A korszerű, fénycsöves megoldás átlag tantermenként kb. 5000 forintos többlet beruházást jelent. A fénycsöves és az izzólámpás megoldás egy éves üzemelési költségei — 1000 órás kihasználási órászámmal, 3,— Ft/kWh áramdíj és 180 Ft/KVA/év alapidj figyelembevételével — az alábbiak: fénycsöves megoldásnál 3668,80 Ft, izzólámpásnál 7791,— Ft. A fénycső világítás egyéves villamosenergia-költsége tehát példánkban 4102,20 Ft-tal kisebb, mint az izzólámpáé, s így a többlet beruházási költség 1,22 év alatt megtérül.

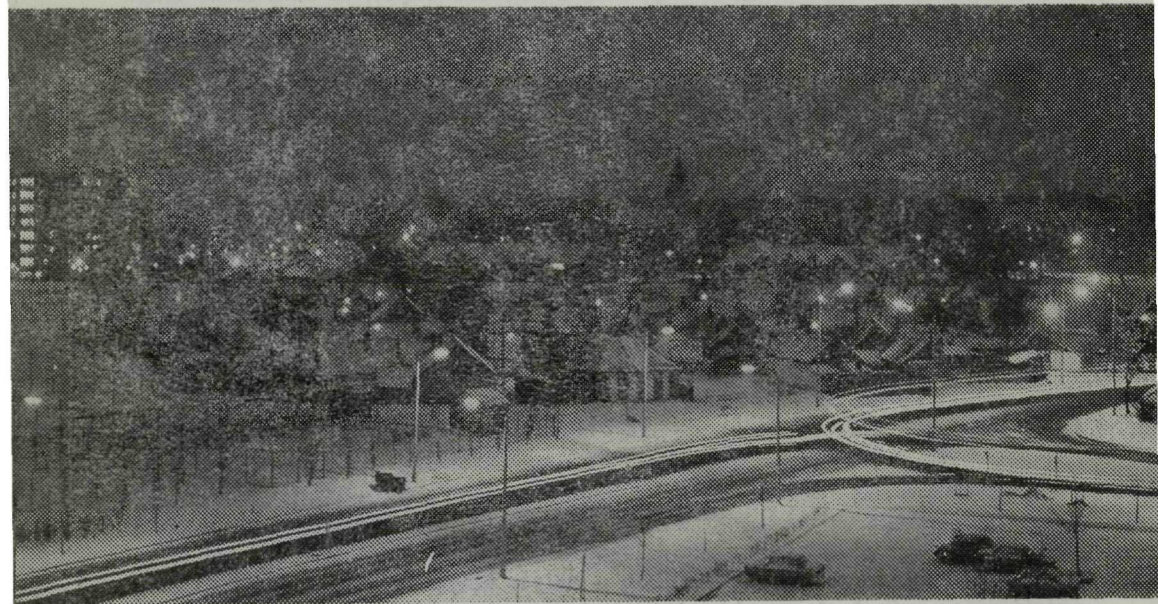
Összefoglalólag rögzíthető tehát, hogy a mesterséges világítás korszerűsítése — különösen a gyermekintézményeknél! — nemcsak egészségügyi és pedagógiai szempontból, hanem műszaki, gazdasági és energiatakarékossági szempontból is szükséges. Iskolák esetében a helyes megvilágítás és az eredményes oktatásnak egyik legfontosabb előfeltétele, s ezért ennek alapvető követelmé-

nyeit nemcsak a tervezőknek és szakembereknek kell tudni, hanem szükséges megismerni a nevelőknek, pedagógusoknak — valamint ezen intézmények szakmai és gazdasági felügyeletét ellátó szervezeteknek is.

E fontos feladat megoldása megyénkben is társadalmi kezdeményezést és összefogást igényelne. A „Korszerű iskolavilágítást!” megyei mozgalomhoz csatlakozhatnék minden szerv, a megvalósítást segíthetné részben anyagi lehetőségei szerint, részben pedig társadalmi munka vállalásával. A mozgalmat irányíthatná és összefoghatná a megyei tanács. El kellene érni, hogy a jövőben új építkezéseknél, rekonstrukcióknál az illetékesek csak szakmai irányelvek szerinti megoldást tervezzenek s hagyjanak jóvá. A nem megfelelő mesterséges világítással rendelkező gyermekintézményeknek sürgősen fel kellene mérniük és le kellene adniuk igényüket, hogy annak alapján lehessen rangsorolni az évenként korszerűsítésre rendelkezésre álló tanácsi keretből megoldani feladatokat. Első ütemben az iskolákat, másodikban a napköziket, bölcsődéket és óvodákat célszerű korszerűsíteni. A Magyar Elektrotechnikai Egyesület megyei csoportjai (Szolnok, Karcag) társadalmi munkában vállalhatnák a szakmai tanácsadást, a tervek véleményezését és adaptálását, illetve a felmérések segítését.

A TITÁSZ üzemigazgatóságai (Szolnok, Karcag) és kirendeltségeik pedig vállalják a szakmai tanácsadást, a felmérés segítését, a tervek szakszerű jóváhagyását. Szocialista brigádjaik társadalmi munkával segíthetnének a kivitelezésben. Az iskolákban, oktatási, nevelési intézményekben tanuló gyermekek a szemünk fénye: gondoljunk arra is, hogy a szemük fénye is „drága” — s a rossz megvilágítás csak árthat neki. Időben kell a károsodásnak útját állni.

MADARÁSZ TIBOR

Dráma — sűrű káromkodással?

Már meg sem rebben a szemünk, ha dokumentum- vagy egyéb filmekben elhangzik egy-egy nyomdafestéket nem tűrő fordulat, mivel a helyi szín (couleur locale) — s ezt már az átlagnéző is megszokhatta — „igényli, szükségessé teszi”.

A fenti szemléleten edzett fül és szem is megdöbben azonban az olyan hangnem és hang hallatán, amely a „Helybenjárás”-ban érzékelhető. Még alig felejtette a tévénező az egyébként nagyon megdöbbenítő környezetrajzot és az ugyancsak riasztó pertraktálást, április 15-én „...és Mészöly kapitány” címen újabb és ugyancsak „erőteljes hangvételő” film következett. A bemondó figyelmettetett arra, hogy néhány „keményebb” fordulat is elhangzik majd az adásban. Ennek ellenére újra megdöbentem. Persze tudtam, hogy a labdarúgók nem finom beszédmódukról nevezetesek elsősorban, bár ilyet is ismertem néhányat; tudom továbbá, hogy a küzdelem, az átlagosnál nagyobb erőfeszítés nem arra készíti az átlagembert, hogy árnyaltan és sokszínűen fejezze ki gondolatait, hangulatait, s a küzdelem hevében az idegek is feszülnek, mégis elképedtem a szövetségi kapitányunk nyomdafestéket nem tűrő s e nemben egyre erősödő fordulatain.

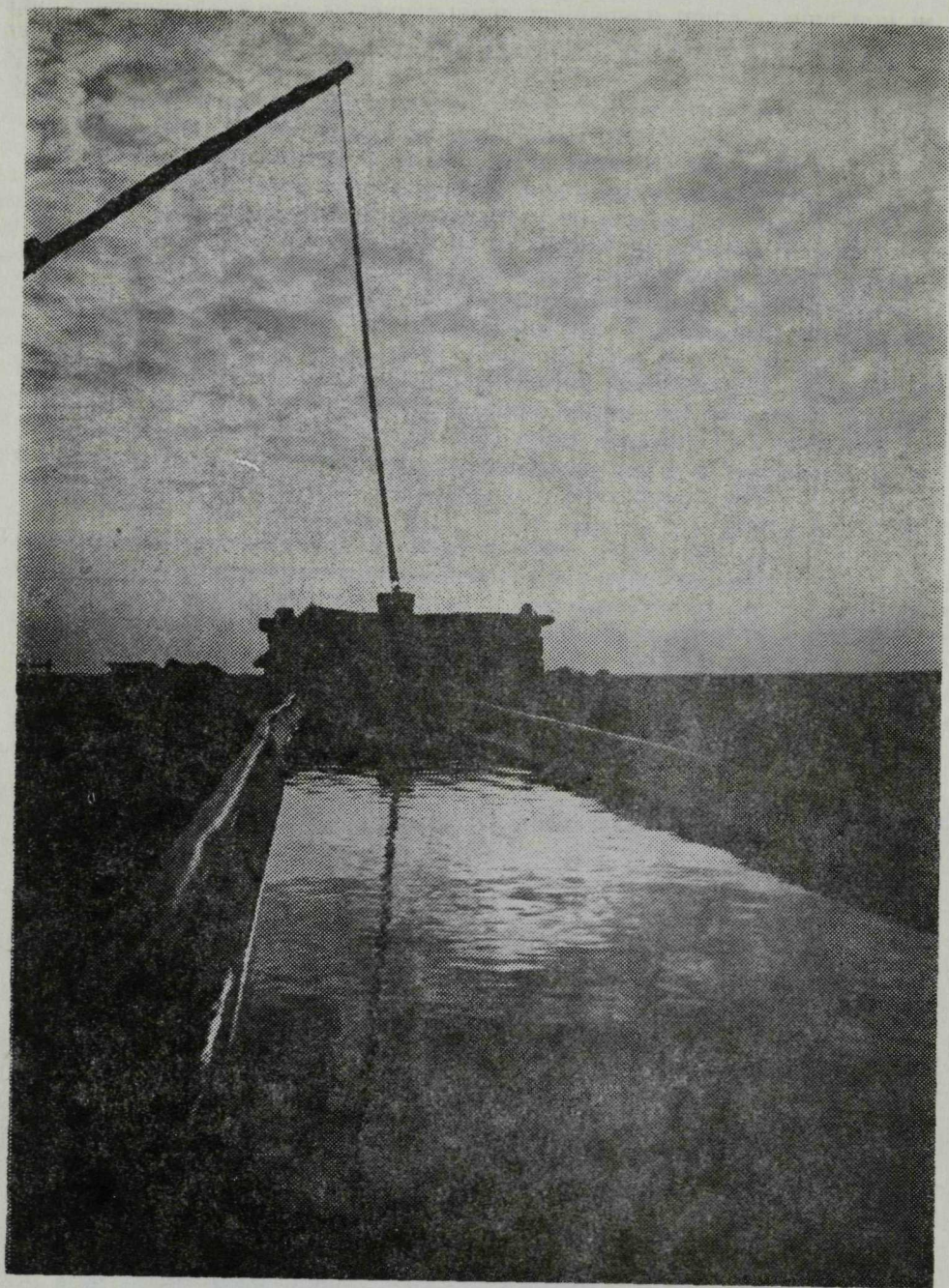
László György szerkesztő-rendező a Rádió- és Televízióújságban más foglalkozású emberek rendkívüli helyzetben tanúsított hasonló magatartására hivatkozva igyekszik bizonyítani, hogy a magyar—norvég válogatott mérkőzés szükségképpen ilyesmire ragadtatta a szövetségi kapitányt is: „Mindössze pár vad szót ismételt. Ezekből a filmben is maradt néhány, mert nélkülük hihetlenné válna a munkánk, hiteltelenné maga a kapitány, s az egész este hangulata”. (XXVII. évf. 15. sz. 8.)

Azt hiszem azonban, hogy a mértékkel megint baj lehetett, mert a nézők igen sok elmarasztaló tartalmú levelet címezhetek a film alkotóinak a címére, mert a szerkesztő-rendező a vasárnap reggeli adásban (Kossuth Rádió) ismét megszólalt és újra elmondta az említett érveket, nevezetesen, hogy aki csak a káromkodásokat vette észre, nem sokat értett meg Mészöly Kálmán emberi drámájából.

Annak is joggal lehet kifogása a film póré, nyers, helyenként durva nyelvezete ellen, aki esetleg maga is megküzdött néhány emberi drámát, megélt halálfélelmet, kétségbeesést stb. is. Talán még akkor is jobban el lehetne fogadni az ilyen, káromkodásnak sem nevezhető beszédmódot, ha a kép nem segítene a nézőt annak megértésében, hogy mi mehet végbe egy nemzeti válogatottért felelős ember lelkében. Minthogy azonban a kép is jelen van, ilyen sűrű káromkodás nélkül is nyomon lehet követni a lelki folyamatot. És a fesztelen beszédmód Mészöly Kálmán abszolút magánügye. A Magyar Televízió számára azonban nem lehet ilyen természetű az ilyen jelenség, mivel felelős az adások kiváltotta hatásért, ebben az esetben ugyanis elősegíti a trágár beszéd nyílt színivé válását, a durvaságot, amely egyre inkább életünk részévé válhat, válik napjainkban.

Nem hiszem, hogy a művészet, a filmalkotás mesterségbeli fogásaihoz mindenképpen hozzátartozik az ilyen közlés- és beszédmód. Az emberi dráma megragadásának igen sok és sokféle eszköze van ezenkívül, amely hathat a sportért, a labdarúgásért lelkesedő százazrekre is, s ennek következtében többé, gazdagabbá teszi valamennyiünket.

FARKAS FERENC

Szűcs Sándorra emlékezünk

A JÁSZKUNSÁG folyóirat negyedéves megjelenése miatt csak most számolhat be olvasóinak arról a veszteségről, amely Szűcs Sándor elhunytával nemcsak a magyar néprajztudományt, a bihari részeket, a Nagykunságot, hanem olvasótáborunkat is érte. Szűcs Sándor avatott tollú írásaival ugyanis már 1954-től kezdve jelentkezett folyóiratunk hasábjain és rendszeres munkatársaink közé tartozott azóta is. Idézzék emlékét, munkásságát és alkotásait a biharnagybajomi sírnál elmondott búcsúszavak.

* * *

Búcsúzni jöttünk Szűcs Sándortól, Biharnagybajom szülöttétől, a Sárrét, a Nagykunság és a magyar néprajztudomány nagy egyéniségétől, az etnográfustól, az írótól, a karcagi Győrffy István Nagykun Múzeum igazgatójától, a múzeumteremtőtől, a jó baráttól.

Egy hónapja még a debreceni klinikán hosszan beszélgettünk, felcsillanó szemekkel nézted a magammal vitt, akkor megjelent írásodat, múzeumi kiadványodat. Hangod már nem volt a régi, de kérdezgettél a karcagi, meg a szolnoki múzeumról, a régi munkatársakról. Fáradt tested erőtlennek, de szellemed még frissnek hatott. Bölcs tekinteted, szelíd mosolyod kísért az ajtóig. Azt hoztam el magammal.

Halálad híre váratlanul ért. Minduntalan egy zagyvarékasi sirató-gyűjtőút élménye merült fel bennem. Az adatközlő olyan őszinte átéléssel siratott, hogy valóban sírt és zokogott. Felrémlenek bennem a megrázó ritmusok: „... Óh, csak még vissza lehetne forgatni az idő kerekeit, csak egy rövid időre is. Hisz oly sokat álmodok veletek, éltek mindig körülöttem, éjjel fölvagyok csak rátok gondolok... nem is foglak elfelejteni benneteket soha, amíg csak élek, míg csak bennem meleg lesz a vér...” Mindnyájunk fájdalmát tükrözik e szavak, az ősi búcsúzás, fájdalom ránk öröklött szavai.

De a fájdalmas gyötrő percekben még sem csak az elmúlásra gondolhatunk. Szűcs Sándor sírja előtt Horátius klasszikus sorai csengenek fülünkben: „Non omnis moriar” — Nem halok meg egészen!

„Multaque pars mei vitabit Libitinam.” — Egyéniségem jórésze túléli Libitinát. — A koporsódra hulló rögök tompa dübörgését enyhíti a remény, hogy írásaid, könyveid, életműved „életető eszmévé finomul”.

A szívedhez kötődő fölnevelő táj, a bihari részek, a Nagy-Sárrét örökre leltűnt életformája, az egykori mocsárvilág rétjeiben, nádasaiban, laponyagjaiban élő réti emberek, pákászok, pásztorok ősi élete, meg a vizek védelmében megbújt falvak népének küzdelmei, mindennapi élete, szokás- és hiedelmvilága — tudósi munkásságod révén — már kora ifjúságodtól kezdve bekerült a néprajzi szakirodalomba. Győrffy István nyomdokain járva, mondanivalódat nem a szakmai tolvajnyelv — csak kevesek számára érthető — közlési rendszerén hoztad nyilvánosságra, hanem Arany „Toldi”-jának nyelvén, azon a nyelven, ahogy a bihari táj embere beszél. De Szűcs Sándor író is volt, aki nem csak eszével, hanem a szívével is érez, dolgozik. Ez magyarázza, hogy írásai nem

csak a szakmai folyóiratokban jelentek meg, hanem gyakran szépirodalmi kiadónál is.

A Nagykunság földje, népe sem volt ismeretlen előtte. Érthető, hát, hogy 1952-ben a Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központjának elnöke, Ortutay Gyula a karcagi Nagykun Múzeum igazgatójának kérte föl. Lehet-e alkalmasabb embert találni erre a munkára Szűcs Sándornál? Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy a megyei szerveknél készítsem elő a beiktatást. Csak néhányan dolgoztunk akkor Szolnok megye múzeumaiban, talán ezért is fonódott szorosabbra kapcsolatunk. Múzeumteremtés volt akkor a legfőbb feladat, Szűcs Sándor ebben is helytállt.

A Nagykunság életével, népével behatóbban megismerkedve, írásaidnak hosszú sora született. S 1954-ben a Jász-kunsági Füzetek sorozatát kezdhettük-e mással, mint Szűcs Sándor: „Lúdas Matyi cimborái”-val? A kiadvány sikerét jelzi, hogy anyaga nagyobb terjedelemben „Pusztai szabadok” címen a Magvető Kiadónál is nyilvánosságot kapott. A „Háry János bajársai”-ból a fővárosban „Szól a duda, verbuválnak” címmel kötet kerekedett.

Karcagi munkahelyed sem szakított el szülőfaludtól. 11 éven át csaknem naponta a reggeli vonattal érkeztél a múzeumba, csak este 6 tájban indultál haza. Hányszor próbáltalak a sok, fárasztó utazásról lebeszélni, hiába. Számodra Biharnagybajom kötődést és erőt jelentett.

Karcagon talált rá Szűcs Sándor hűséges társára, Nagy Erzsébet Berta tanárnőre. Életük szeretetben és munkában összefonódott. 1963-ban, 60 évesen — megunván a sok, fárasztó utazást —, nyugdíjba vonult, de mint maga írja „nem nyugalomba”. Gyűjtései, Gabelsberger—Markovics-féle gyorsírással készült jegyzetei, teleírt füzetek újabb írások, kötetek, a „Régi magyar vizivilág” megírását teszik lehetővé. Élete szakadatlan csendes munkálkodás.

S most, amikor Szűcs Sándor fáradt teste visszatér az anyaföldbe, oda, ahonnet szinte táltosként lépett elő, Tamási Áron szikrázó gondolata villan eszembe: Magyarország szellemi térképét felidézve, a letűnt idők költőiről, alkotó embereiről írja: „Csillagokként virrasztanak a föld alatti égen”. S valóban, miként Biharugra Szabó Pált, Makó Erdei Ferencet is jelenti, úgy forr össze Biharnagybajom neve Szűcs Sándoréval.

Drága Barátunk! „Virrasztatok csillagokként tovább a föld alatti égen!”

* * *

Emlékező szavaimat tegye teljesebbé Szűcs Sándor néhány levele. Kiadványok, cikkek, alkotói módszerek, életrajzi adatok, emberi kapcsolatok áradnak belőlük.

Karcagon 1954. dec. 10-én kelt levél: „Kedves Gyuszi! A »Lúdas Matyi cimborái«-hoz itt küldök még egy részletet. Úgy gondolom, egy ilyen-féle kis füzetbe elegendő lesz ennyi anyag. Aki elolvassa, egy szempillantást vet a régi múlt időkre és elgondolkozhat a látottakon. Hiszen éppen ez a füzet célja. — Szeretném már látni, milyen ábrázattal kerül ki a nyomdából. De megelőzően is szeretném látni. Különösen a részletek egymás utáni sora fontos. Ennek megállapításánál elsősorban az idői sorrend fontos; ezen belül persze egyéb is. A küldött rajzokkal jön-e? Jó lenne a végére tartalom-mutatót függeszteni. — Köszönöm a velem való bajlódásodat.

Az év végével különösen sok tennivalóm van most, összetorlódtak az ügyek.

Baráti szeretettel
Sz. Sándor”

A Jászkunsági Füzetek újabb számának készítése közben kaptam az alábbi levelet: „Kedves Gyuszi!

Csak kutya-futtában írok most pár sort, nagyon sok dolgom van. Nagyon köszönöm múltkori küldeményedet. A tervjavaslat rám vonatkozó részét kijegyezem és azután visszaküldöm, légy nyugodt, nem kallódik el, őrzöm. — Örülnék, ha a Hány János közelesen készen lenne. Itt küldök hozzá egy befejező részt. Légy szíves a végéhez illeszteni 8. fejezetnek s a tartalomjegyzéket is megfelelően bővíteni, kb. így: Szilágyi és Czibere Kovács. Két rajzot is küldök. Kérned, hogy vélekedésem szerint melyiket lehetne a címlapra tenni. Úgy gondolom, hogy esetleg Kenyeres rajzát a sárkánnyal viaskodó obsitosról. Ez elég érdekes ábra és talán leginkább kifejezi az obsitos-históriák meseszerű lényegét. Vagy talán készíttetni kellene egy rajzot. Talán az előbbi azért mégis jobb, mert a stílus keretén belül maradna, — hogy úgy mondjam.

Karcag, 1956. jan. 27.

Baráti szeretettel ölel
Sz. Sándor”

A gépelt levél alján ceruzával: „A rajzok a VI. fejezethez tartoznak”.

A Karcagon 1958. aug. 11-én kelt levél a Jászkunság felelős szerkesztőjéhez, Kisfaludi Sándorhoz érkezett, s azt igazolja, milyen átgondoltan komponálta meg Szűcs Sándor egy-egy cikkét.

„Kedves Sándor! Ottlétemkor megbeszéltük, hogy ha a viaskodó táltosokról szóló cikkem terjedelme meghaladná a Jászkunságban közölhetőkét, valamelyik történetet kihagyod belőle. — Átnézve azonban a cikket, látom, hogy azok a történetek is, amelyekre nem térek ugyan vissza az összefoglaló részben, jelentékeny változatot közölnek ezzel a témával kapcsolatban. Így tehát az lenne jó, ha nem kellene belőle semmit kihagyni. Ha a szám terjedelme miatt ez nem lehet, tedd félre s esetleg küldök inkább egy másikat, rövidebbet. A megbeszélt pár mondatnyi betoldást, utalást a nyelvészeti kutatások eredményére, ezúttal is kérlek, légy szíves beszűrni.

Szeretettel köszönt
Szűcs Sándor”

A Lúdas Matyi cimboráiban szereplő egyik írása, Csuba Ferenc históriája a sárkánnyal hangjáték formájában is elhangzott a rádióban a Szigligeti Színház neves színészeinek előadásában. A feldolgozást Kisfaludi Sándor könyvtárigazgató végezte. Szűcs Sándor alábbi levelei ezzel kapcsolatosak, telítve néprajzi adalékokkal.

Karcagon 1959. július 22-én kelt levél: „Kedves Sándor! Örömmel olvastam leveledből, hogy a csökmői sárkányhúzás históriáját hangjátékká dolgozod fel. Nagyon jó témát választottál; a rádió technikai lehetőségeit tekintve prima műsor lehet belőle. S talán húsz percnél többet is megérdemelne.

A róla szóló Szívós-féle verset itt küldöm. Amit írtam erről, azt már bizonyosan ismered. Itt csak egyet jegyzek még meg: Csökmőn ma is él Jenei nevű család...

Írod, hogy szükséged lenne megfelelő dalszövegekre és dallamokra is. Nem tudom, vajon milyenekre. — Ezzel kapcsolatosan az a szomorú helyzet, hogy nem vagyok zeneértő ember s így csak a szövegeket gyűjtöttem, gyermekkoromban a legszebbeket, amikor sok sírszélére ért öreget még elkaphattam, akik telve voltak nótával és rigmusokkal. — Volt Sárrétudvariban egy fiatal kántor, akivel beszélgettem erről a kérdésről, dallamgyűjtő lévén. Úgy tudom, több szövegnek sikerült még megtalálni a kótáját. Népi citerazenekara volt s annak műsorán szerepeltek is. Ez a zenekar, úgy tudom, már feloszlott, de a rádió felvételei közt egyszer-egyszer még szerepel. Zagyva László — így hívják — azonban már nincs Udvardiban, valahol, valami zeneiskolában tanít. Így tehát dallamok küldésével nem bízatlak. A készülő játékodat nem ismervén, azt se tudom, hogy szöveget is vajon tudnék-e adni.

Szabadságra mostanában nem megyek. Gyűjtőút miatt ha leszek távol. Ezt viszont a terv határain belül mindig az időjárás kedvező volta idejére szoktam tenni. Szolnoki utat is tervezek, lehet, hogy a jövő héten meg is valósítom. A múzeumi munka mellett most a kunsági népmondákat szedegetem elő és dolgozom fel, s kedvem lévén hozzá, nagyon vehemensen emészti időmet. . .”

A levélben említett Szívós-féle vers gépirásos másolata végén Szűcs Sándor megjegyzi: „Ezt a verset a hagyomány szerint Szívós János berekböszörményi nótárius írta az 1700-as évek vége felé, amiatti bosszújában, hogy a csökmőiek nem választották meg jegyzőnek, oda pályázzván. Korabeli hivatalos iratok azonban azt bizonyítják, hogy e furcsa históriának történeti magva van; Csuba sárkányhuzatása valóság, — sárkány nélkül! Sz. S.”

A témával kapcsolatos az 1959. aug. 10-i karcagi levél is: „... A csökmői sárkányhúzásról szóló népi verset már azért nem küldtem el előbb is, mert nincs meg, sajnos 44-ben jegyzetanyagom jónegyed részével együtt szétszóródott, elpusztult. Én bánkódtam eleget a veszteségen, de Te ne búsulj, mert bár a népi szellemeskedésnek remek példája volt, tizenkét színezett rajzzal ékesítve, rádiójátékok írásánál nem használhattad volna. Választékosan trágár volta miatt ugyanis sem rajzot, sem bővebb szöveget nem közölhettem a Régi Sárrét világában. — Ez a vers is szerepeltette Csuba bojtár komáját s leírta, miképpen vallatta ki a táltos a bitangistállóba menekített húzókat paráználkodásuk részleteiről, hogy ennek ismeretében sikeresebben vívhasson meg a faluba bejövő sárkánnyal.

A hét folyamán valószínűleg átmegyek Szolnokra. A múzeumi munkáról beadandó jelentést szeretném Gyulával megbeszélni. Talán csütörtökön, vagy pénteken megyek. Akkor majd beszélgethetünk.

Szeretettel üdvözlö: Szűcs Sándor”

Még ugyanaznap íródott Karcagon egy újabb levél is, teli kincsmondákkal: „... Ethnographiában (1944. — 154—55) több adatot közöltem Csubáról, az 1800-as évek elejéről. Ezek egyike szerint egyszer Bajomban jártában Gál János majorosnál szállt meg. Vele bejárta a határ nevezetesebb helyeit. »Másnap is jártak kinn több helyeken, a Demjén szállását is nézni. Gál Jánosnak magának mondta, hogy meghitt cimborájával mely éjszaka ide kijöjjenek s megleszzen azon helyet, ahol hét nagy csödör táncol és kerengel, biztosan a kincset azon helyen megtalálják.«

A Pásztóhalomba is sok arany pénz volt elásva, három nagy rézüsttel. Szent György nap éjszakáján lehetett volna kivenni, de ilyenkor mindig rajta ült egy tüzesszemű viczorgó nagy fekete komondor. De az egyik régi túri bíró mégis hozzájutott. Mert egy ögyelgő öreg táltos, egy rocska friss tejért megmagyarázta neki, hogy bármiképpen agyarkodik is a komondor, ne ijedjen meg, hanem bal-kézével intsen rá hétszer. Hetedszeri intésre eltűnt a kutya, mintha ott se lett volna. De igyekezni kellett az ásással, mert az ásó csak addig járta a földet, amíg a komondor helye ki nem hűlt. Persze nem érné a néprajzot abból semmi sérelem, ha a hangjátékból ezeket az adatokat, szükséges módosításokkal a Csuba szájába adnád. — Mikor előadja a sárkány históriáját, hitele erősítésére felhozná utána: Hö, bírák uraimék, hallották-e hírét Gál János uramnak meg a túri bírónak? Mindig hívnak, hálálkodnak, etetnek-itatnak, mert nekem köszönhetik minden vagyonukat... Azután az előbbi rigmussal kötne görcsöt a mondókája végére... Ez jó átmenet lenne a Gyula által ajánlott remek duda-nóta mellett való mulatozásba. Voltaképpen a rádióban szeretném én már hallani a Csuba szavát, hőgetését és a fene sárkány ordítását..." Hallhatta, nem is egyszer.

KAPOSVÁRI GYULA KÖZLÉSE

HAGYOMÁNYOK

Paraszti vadászat a Nagykunságban

A parasztok vadászatát — különösképpen a lőfegyverek mind szélesebb körű elterjedése után a fegyvertartást és a fegyveres vadászatot — II. Ulászló 1504. évi dekrétuma óta meg-megújulóan tilalmazták ugyan, ezek az **elvi** tilalmak azonban (melyek nemcsak a nemesi előjogok védelmét kívánták szolgálni, hanem a lázadás, a fegyveres ellenállás lehetőségét is korlátozni vélték) sohasem mentek át maradéktalanul a gyakorlatba. Még azt sem állíthatjuk, hogy a fegyvertartás, illetve a paraszti vadfogás és vadászat következetesen üldözött, tehát illegális lett volna a feudalizmus századaiban, hiszen — koronként és vidékenként eltérően ugyan — gyakorta kötelezték a parasztokat a vadászat valamilyen formájára.¹

Annak ellenére, hogy a jogelvek és joggyakorlatok közötti ellentmondást többször hangoztatta a történeti és néprajzi kutatás, eléggé hiányosak ismereteink a paraszti vadászat történetéről, különösen a törvényekben megfogalmazott tilalmakat jelentősen motiváló jogászok ténylegesen hatásáról. Nyilvánvalóan azért kevés az ilyen tárgyú publikáció, mert az írásos források inkább a tilalmakat és az ezek ellen vétőket sújtó szankciókat tartalmazzák; a jogszokásokat ritkán örökítették meg írásban. A néprajzi leírások, az utóbbi években is örvendetesen gyarapodó lokális vizsgálatok viszont arra engednek következtetni, hogy a paraszti vadászatra elsősorban az orvvadász módszerek — a csapdákkal, hurkokkal, vermekkel végezhető vadfogási módok — voltak jellemzőek; a fegyveres orvvadászat csak a közelmúlt évtizedekben szorította háttérbe ezeket az archaikus, őstörténeti következtetésekre is lehetőséget adó vadfogási módokat.²

E kutatástörténeti megfontolások teszik indokolttá, ha ez alkalommal egy olyan vidékről sorakoztatunk fel néhány jellemző adalékot a parasztok vadászatáról, mely a XVIII. században már nem számított jellegzetes vadászterületnek, következésképpen a többé-kevésbé rendszeres vadászat pusztá ténye is figyelmet kelthet.³ Olyan vidékről tehát, ahol olyan értelemben semmiképpen sem volt elemi érdeke a lakosságnak — sem a kiegészítő élelemszerzés, sem a nagyvadak támadása elleni védekezés szempontjából — a vadak üldözése, mint az erdős, hegyvidéki területeken. Ha a Nagykunságban — és közvetlen környezetén, ahonnan néhány adatot szintén idézünk — legalább vázlatosan adatoljuk a legális-félegális vadászatot, ezzel nemcsak a majdani általánosítható következtetések adatbázisát szélesíthetjük, hanem a további forrásfeltárások és -elemzések lehetséges szempontjaira is szeretnénk a figyelmet felhívni.⁴

A nagykunsági falvakban, mezővárosokban — ezt már előljáróban hangsúlyoznunk kell — a vadászati jog, a kiváltságolt jogi helyzet logikus következményeképp, különleges megítélésű volt. Az 1745-ös redemptioval a redemptus közösség — a *communitas* — szerezte meg a nemesi előjogok egy részét, közöttük az ún. kisebb haszonvételek (a regálék) hasznosításához való jogot. Mivel azonban a redemptus közösség tagjai személyükben nem voltak nemesek, a vadászathoz való jog sem jelenthetett a szó szoros értelmében „szabad vadászatot”. Ahogy a halászat és kocsmáltatás hasznosításáról szólva korábban már bizonyítottuk,⁵ minden regale-jog csupán egyetemlegesen vonatkozott a redemptusokra.

Így — az egyén jogsérelmét elkerülendő — a közösség intézménye, a tanács gondoskodott a regálék jövedelmező hasznosításáról: bérbe adta azokat, s ezzel a tanácsi bevételeket gyarapította. Vagyis: a redemptus közösség egyes tagjai számára éppúgy tilos volt a vadászat (és a halászat, a kocsmatartás), ha nem szerezték meg valamilyen ellenérték fejében a jogot, mint a jobbagyparasztk számára.

Ez azonban egyszerű logikai következtetés! A redemptio utáni (általunk ismert) első tanácsi állásfoglalás — 1765-ben, Túrkevén — a saját szükséglet mértékéig szabaddá tette a vadászatot, csak a vadakkal való kereskedést tiltotta, megkövetelvén, hogy a „Vadak, Halak, Bekákból illendő hasznot a Helység(ne)k” kiadják, akik értékesítik a zsákmányt.⁶

E tilalom előzménye — a redemptusok szabad vadászata és a korlátozás nélküli kereskedés — is félreérthetetlenül megfogalmazódott ebben az állásfoglalásban: „Mínhogy tapasztalhatott tellyességgel Helység szükségére sem pénzért, sem srét s puska por ki adása mellett a Lakosok semmi féle vadat nem hoznak fel, és annyira el is fogták immár a nyulak kereskedést indítván belőle, így jövedőben nagy szükségben a Helység számára szerezni nem lehet így előre providealvan a Nemes Tanács meg határozta Hogy ennekutánna senki olly véggel, hogy a nyúlat vagy Zsidónak vagy Magyarok kereskedésre el adgya, sem agárral ne fogassa, úgy puskával ne löjje, hanem csupán maga asztalára valót fogathasson és löjjön, a ki pedig tapasztaltatik ezen rendelés ellen cselekedni minden engedelem nélkül tizenket forintokig meg büntetődik melly rendelést vagy Tizedesek által vagy Templom előtt kihirdetni szükséges leszen.”

Az ekkor megfogalmazott rendszabályok eléggé hatékonyak lehettek, mert csak 1788-ban találtuk nyomát új intézkedésnek, a halászatról viszont szinte évenként hoztak újabb és újabb korlátozó rendelkezéseket.⁷ Ebben az évben azokkal a helybeli redemptusokkal kötött három éves bérleti szerződést a türkevei tanács, akik a halászati bérletben és a kocsmabérletben is gyakorta érdekeltek voltak, vadászati bérletük tehát vállalkozásnak minősíthető.⁸

„Mi Privilegiált Túrkevei Hellysége Fő Birája és Tanáttsa adjuk értesére mindeneknek, hogy mi ezen Hellység egész Határán levő Vadászatot három egész Esztendőig mai naptól fogva Nemzetes Keniz András, Keniz Janos és Borsos Sándor Uraiméknak Arendaba azon fel tételek alatt, Mellyek a' Vadászatról jött Felsőges Patensbe bé foglaltatnak ki adtuk: Melly vadászatért fent nevezett Arendator Uraimék tartoznak Esztendőnként Huszon-Négy ./ 24 R-forintokat a' Hellység Beneficialis Cassajaba be fizetni. Mindazáltal az úgy nevezett Honoratioroknak magok szükségere, nem pedig kereskedés végett a' vadászat tovább is szabad leszen.

Mi is más részről fent írt Arandátorok ezen Summának Esztendőnként való fizetésére magunkat Le-kötelezzük, mellyet ha nem tselekednénk, szabad léssen a' Hellybéli Magistratusnak akármi Névvel nevezendő Jóságúnból a' nevezett Summaig magának eleget tenni. Költ Turkeviben 1788^k Esztendőbéli Szent András Havának első Napján — N. N. Privilegiált Hellység Fő Birája és Tanatsa.”

A bérleti szerződés hátterében — erre a szöveg is utal — a bécsi udvarnak a vadászati jog rendezésével foglalkozó terjedelmes rendelkezését gyaníthatjuk.⁹ Egyes Békés megyei községek iratanyagában szintén ekkortájt bukkan fel a birtokosoknak a vadászati jog árendálására felhívó körlevele,¹⁰ jöllehet már az 1767. évi, az urbérrendezésről kiadott királyi rendelet megfogalmazta, hogy „mindenféle vadászat, madarászat és halászat mindennemű halászó vizekben

egyedül az uraságot illeti, azért mindezek a jobbágyoknak erősen megtiltának”, illetve más helyen: „semmi parasztnak fegyvert hordozni és vadászó ebeket tartani háromnap kézi munkák büntetése alatt szabad nem lészen.”¹¹ Ahogy a szomszédos urbáriális helyeken,¹² egyéb nagykunsági helységeekben is ezidőtájt kezdik emlegetni a „vadászat árendátorát”, vagyis mindenképpen volt valamelyest szabályozó szerepe a királyi rendeletnek. Kisújszálláson pl. 1789-ben az árendátornak emlegetett Jónás Gáspár azért tett panaszt a tanács előtt, mert az egyik lakos „az Arendatorok engedelme nélkül tavaly vadászott, mellyért illendő büntetést ki rendeltetni instál”. A vizsgálat során kiderült ugyan, hogy előbb az egyik árendátor társsal, majd magával Jónással egyezkedett a bepanaszolt (előbb 2 Ft-ot és egy kölyök ebet, utóbb 5 Ft-t ígért), de mert nem nyert engedélyt a vadászatra, 4 Rft megadására kötelezték.¹³

A szerződéssel is szentesített szabályos bérleti jogviszonyt azonban nem tudjuk minden nagykun helységben és folyamatosan adatolni, aminek alighanem az az oka, hogy következtlenül kötötték meg az írásban rögzített szerződések, inkább a szokásjog érvényesült. Erre enged következtetni az is, hogy a fentebb idézett szerződés után néhány esztendővel (1792-ben) a túrkevei tanács nem utal árendátorokra, amikor a vadászattal ismételten foglalkozik. Helyteleníti e tanácsi állásfoglalás, hogy „némelly Puskával és Agarakkal vadászó Emberek magok asztali szükségén kívül is vadászván Számos Nyulakat eladogatnak”, s amikor az előljáróság valamilyen ügy elintézése kedvéért „némelly Fő és Uri Rendeknek” vadakkal akar kedveskedni, csak drága pénzen szerezhethet. Ezért úgy intézkednek, hogy mint a halászok, „a’ Vadászok is köteleztetnének a’ Vadak vagy azok árának illendő részének ki nyilatkoztatására és által adására”. Jegyzéket készített tehát a vadászattal foglalkozókról, és kihirdetni rendeli a tanács, hogy „minden ötödik vadra a’ Helység Számot tart ennek utánna”.¹⁴

A rendezettebb jogviszony kialakítására való törekvést dokumentáló, idézett szerződésekben is kitetszik, hogy ezen a vidéken — és hasonlóan a szomszédos urbáriális helységeekben — az agarakkal, illetve lőfegyverrel végzett nyúlászat volt a jellemző vadászati gyakorlat. Lényegileg függetlenül attól, hogy mennyire minősült legálisnak ez a tevékenység! A különböző állásfoglalások, publikációk ugyan tilalomra hivatkoznak, magát a vadászatot azonban többé-kevésbé folyamatosan adathatjuk, a szankciók tehát nem lehettek elriasztóak. Kunszentmártonban 1775-ben azért kell állást foglalnia a tanácsnak, mert egy redemptus és egy irredemptus lakos a szomszédos szentesi földön, Harruckern birtokon vadászott, s a tisztartó elvette puskájukat. Ismételten kihirdeti tehát, hogy „akit ezután ottan kapnak, ami(t) nyér, magával közöllye, és az olyan mellett a N. Tanács semmi assistentiával nem fog lenni”, és arról is döntenek, hogy az irredemptusok a saját határban is csak a bíró engedelme mellett vadászhatnak.¹⁵ Néhány esztendő múlva — anélkül azonban, hogy a vadászatot általában tilalmaznák — azért intézkednek, a vétkeseknek 3 Ft vagy 15 pálca büntetést helyezvén kilátásba, mert „az agaras Gazdák s azok(na)k fiai az nyúlászat kedviért a szöllőkben ló hatakon nyargaloczanak, és tetemes karokat okoznak.”¹⁶ A kisújszállási kántor 1790-ben azért tett panaszt, mert csorbai tanyájáról elbitangolt lovát egy túrkevei szolga elfogta, és „rajta vadászott”.¹⁷ Jóllehet Békés megyében, egy helytartótanácsi rendelet nyomán, 1742-ben többszáz lőfegyvert szedtek össze, s ezt az intézkedést többször megismélték,¹⁸ a fegyveres vadászat az urbáriális helyeken is eléggé általános volt.

A földbirtokos tisztartója azért kereste meg levélben a gyomai előljáróságot (1821-ben), mert értesülése szerint „sokan vannak Gyomán a' kik minden tartózkodás nélkül az K. Urbarium ellenére Vadászó ebeket, puskákat tartanak 's kedvek szerint vadásznak". A tanács az urbárium vonatkozó tilalmának tempom előtti felolvasását rendeli el, állást foglalván, hogy „a' kik vissza élésbe eléretetnek azokat meg büntetni fogja".¹⁹ A mezőberényi tanács publikációs könyvének tanúsága szerint újra és újra kihirdetik (az 1820/30-as években), hogy „sok Lakosok önkéntes indulatból tsapatonként nyúlázni mennek, mire nézve újonnan tilalmaztatik a Vadászat akár Puskával, akár Ló hátón és Kutyákkal; a ki találtni fog a' Vadászaton, a Puskáját el-veszti; a Kutyája agyon fog lövettetni".²⁰ Ezt követően — 1847-ben — a csabai főszolgabíró intézkedik, elrendelvén a mezőberényiek fegyvereinek összeszedését, mivel „dolgaikat kerülve vadásztatnak", illetve a közbiztonságot fenyegetik.²¹

Az a tény, hogy a parasztok fegyveres és kutyás nyúlászatáról ilyen adatokat idézhettünk, önmagában nem is olyan meglepő, hiszen — utaltunk rá — jónéhány néprajzi leírás megörökítette a XX. századi, hasonló módszerű orvvadászatot. Vannak „hagyományai" a rendelkezések, tilalmak kijátszásának! Inkább feltűnő — és logikailag nehezen magyarázható — az a körülmény, hogy a kártevő vadak hajtóvadászat jellegű üldözésére, irtására viszont folyamatosan kötelezték a Nagykunság lakosságát is, s az urbáriális helységek jobbágyait is. A kunszentmártoni tanács — ugyanakkor, amikor bírói engedelemhez kötötte a vadászatot — pl. megengedte, „hogy az Kártevő Madarakat és Farkast akár ki üldözheti".²² Arra is gyakorta hivatkoznak a kunsági tanácsjegyzőkönyvekben, hogy egy-egy mezőváros lakosságának a districtualis kapitány írásos utasítása értelmében kellett kivonulnia közös farkaskergetésre, s azt is hozzáfűzik a felsőbb rendelkezéshez: aki „helyes ok nélkül" nem vesz részt az akcióban, szigorúan megbüntetik.²³ A Békés megyei helységek lakosságát szintén felsőbb — járási szolgabírói — utasítások kötelezték a farkasok — s mellette a kártékony madarak (verebek, varjak) — irtására. Vagy darabszám rótták ki, melyik falu milyen mennyiségű állatot köteles elpusztítani, elszámolván a fejekkel, vagy „generális farkasvadászatot" rendeztek. Ez utóbbi akcióra 3 napos urbáriális robot is kötelezte a jobbágyokat. A szigorú utasítások megfogalmazói azt is jól tudták, hogy a farkasvadászok nem pusztá kézzel szállnak szembe a fenevadakkal, hiszen hangsúlyozták: minden helység a „maga határjait legjobban ismervén, lovas embereit és puskásait, sőt ahol a szükség úgy kívánná, csónakos vadászeit" feltétlenül rendelje ki.²⁴ Aligha kétséges tehát, hogy olyan ismeretekre és gyakorlatra számítottak, amelyet csakis hajtóvadászat közben tudtak megszerezni az érdekeltek.

Korántsem volt következetes és egyértelmű — összegezhettük — az alföldi parasztság vadászatának késő-feudalizmuskori megítélése. A törvényes tilalmakkal olykor ellentétes szokásjog valamelyest lehetőséget adott a paraszti konyhán hasznosítható kisvadak vadászatára, s mert hasonló módszerrel kellett üldözniük a kártékony vadakat, kívánatos is volt számukra a folyamatos gyakorlat. Mindennek természetes következménye, hogy a néprajzi gyűjtők az Alföldön is megtalálták és sokoldalúan dokumentálták a vadüldözés és fegyveres vadászat különböző formáit.

SZILÁGYI MIKLÓS

J E G Y Z E T E K

- 1 Részletesebben: *N. Kiss István*: A paraszti vadászat Magyarországon (XVI—XVIII. század). *Agrártörténeti Szemle*, XVI. (1974) 66—71; *Ecsedi István*: Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. Debrecen, 1933. 5—7.
- 2 Az újabb irodalomból 1. pl.: *Gunda Béla*: Vadfogó hurkok a Keleti-Kárpátokban. In.: *Ethnographica Carpatica*. Budapest, 1966. 136—204. (további irodalommal); *Csaba József*: Népi vadfogó eszközök és eljárások Csákánydoroszlóban. *Savaria*, V—VI. (1971—1972) Szombathely, 1975. 245—264.; *Petánovics Katalin*: Népi vadfogás emlékei Keszthely környékén, *Veszprém megyei Múzeumok Közleményei*, XVIII. (1978) 329—354.
- 3 Hasonló történeti adatokat azonban *Ecsedi*: i. m. is bemutatott.
- 4 A levéltári adatgyűjtést egyéb néprajzi témák forrásainak vizsgálata közben végeztük a Szolnok megyei Levéltárban (=SzML) és a Békés megyei Levéltárban (=BML), s nem törekedtünk teljességre. Szórványadataink is elegendőnek látszanak azonban néhány tendencia jelzésére.
- 5 L.: *Szilágyi Miklós*: Adatok a Nagykunság XVIII. századi néprajzához. Szolnok, 1966. (Szolnok megyei Múzeumi Adattár, 5. sz.); *Szilágyi Miklós*: Túrkevei kocsmabéletek (Sajtó alatt a túrkevei múzeum emlékkönyvében)
- 6 SzML Túrkeve ir. Tanácsjvk. 2. kötet, 47. lap (1765. február 11.)
- 7 V. ö.: *Szilágyi*: i. m. (1966)
- 8 SzML Túrkeve ir. Contractusok 1751—1842. Csjsz.: 1039.
- 9 Az 1786. augusztus 21-én kiadott szabályrendeletet a járási szolgabíró november 13-án küldte meg a fűzesgyarmati tanácsnak: BML Fűzesgyarmat ir. (1770—1806) R. 19.
- 10 Pl.: BML Öcsöd ir. (1715—1799) R. 22. 1788/101.
- 11 *Implom József*: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694—1848) Békéscsaba, 1971. 91—97.
- 12 V. ö.: *Implom*: i. m. 151.
- 13 SzML Kisújszállás ir. Tanácsjvk.: 1789—1791. — 1789. december 12. — 519 drb; 1970. január 25. — 47 drb
- 14 SzML Túrkeve ir. Tanácsjvk. 6. kötet — 1792. Boldogasszony hava 30. — 77. drb
- 15 SzML Kunszentmárton ir. Tanácsjvk. 4. kötet — (1768—1777) 189—190. lap — 1775. február 4.
- 16 SzML Kunszentmárton ir. Tanácsjvk. 6. kötet — (1777—1788) 81. lap — 1779. december 11.
- 17 SzML Kisújszállás ir. Tanácsjvk.: 1789—1791. — 1790. október 9. — 637. drb
- 18 *Implom*: i. m. 290—291; *Barabás Jenő*: Békés megye néprajza a XVIII. században. Gyula, 1964. 13.
- 19 BML Gyoma ir. R. 9. Iratok (1739—1825) 478. fol. — 1821. március 17.
- 20 BML Mezőberény ir. R. 33. Kipublicalandó rendeletek Prothocolluma 27, 31. lap (1829. nov. 22., 1830. jan. 3.)
- 21 *Implom*: i. m. 291.
- 22 SzML Kunszentmárton ir. Tanácsjvk. 4. kötet (1768—1777) 189—190. lap — 1775. február 4.
- 23 SzML Kisújszállás ir. Tanácsjvk.: 1789—1791. — 1791. ápr. 18. — 346. drb; Túrkeve ir. Tanácsjvk. 6. kötet — 1792. március 4. — 145. drb; 1792. május 4. — 275. drb
- 24 *Implom*: i. m. 132—133; *Barabás*: i. m. 13; BML Fűzesgyarmat ir. (1818—1923) R. 24./1819.

Egy régi orvos — Karcagról

A karcagi gimnázium régi diákjaira emlékezünk, amikor felidézzük egyik híres és méltatlanul elfeledett tanítványa, Karcagújszállási (Carceus) Márton alakját.

Karcagújszállási Márton — amint erre neve is utal — Karcagújszálláson született 1646-ban. Valószínű, hogy tanulmányait a helybeli iskolában kezdte. Közvetett adatok vannak ugyanis arra vonatkozólag, hogy 1676, azaz a karcagi közép fokú iskola alapítása előtt is volt valamilyen alap fokú oktatás a helységben. Erre utal az, hogy a debreceni kollégium tanulóinak névsorában már 1595-ben találkozunk egy Karcagújszállási Mihály nevű diákkal, aki alsóbb fokú ismereteit szülőhelyén szerezte meg. 1638-ból ismerjük Szilágyi Mihály karcagújszállási esperes nevét. Lehetséges, hogy az ő vezetése alatt olyan alap fokú iskola működött Karcagújszálláson, amelyben a kisdiakok a latin nyelv elemeivel is megismerkedhettek. A tehetséges diák szorgalmával, tudásával kitűnt társai közül. Ezért küldték szülei a magasabb tudományok elsajátítása végett Debrecenbe. A XVII. században a töröktől, tatártól zaklatott, feldúlt, nagy „futásokban” menekülő kunságiak számára a szegénységből való megszabadulás, a „felemelkedés” szinte egyetlen lehetősége a tanítói, vagy papi pálya volt.

Karcagújszállási Márton — ahogyan ő szülőfaluja után magát nevezte — 1660-ban iratkozott be a kollégiumba Mártonfalvi György és Debreceni János rektorsága idején. A kollégiumban szegénydiákként tanult. Szállásáért, szerény étellemezéséért, taníttatásáért bizonyos szolgálatokat végzett. A kollégium kilenc explorátorának egyike lett. Az 1657-es iskolai törvények szerint az volt a kötelessége, hogy névnapok, lakodalmak és egyéb ünnepek alkalmával „meglátogassa” az ünneplőket kisebb diáktársaival és énekléssel adományokat gyűjtsön a kollégium számára. Nem volt könnyű a szegénydiákok sorsa. Sokszor még hálótermeket sem tudtak számukra biztosítani. Az osztálytermekben aludtak az iskolapadokon, vagy akiknek még ez sem jutott, a székeken. Nem csoda, ha ilyen körülmények között nagy volt a lemorzsolódás.

Karcagújszállási Márton nem riadt vissza a nehézségektől. Szorgalmasan és jól tanult. Debrecenben 1664. téli szemeszterének végéig tartózkodott. Ez év november hatodik napján már a sárospataki kollégium növendéke. Itt fejezi be főiskolai tanulmányait is. Közben nemcsak tanult, hanem tanított is, mert a szónoklattan tanítója volt a kollégium középiskolai tagozatában. A sárospataki évek döntő fontosságúak voltak számára. Itt tartózkodása alatt érlelődött meg benne az a gondolat, hogy — professzorai tanácsára — külföldi egyetemekre megy tanulmányai folytatása céljából. Egy tanulmányút nagy anyagi megterhelést jelentett a szegénydiákok számára. Bár bizonyos segítséget nyújtott a kollégium is, azonban ez kevés volt az évekig tartó tanulmányok idejére. A külföldre utazó diákoknak tehát pártfogókat, patrónusokat kellett keresnie, akik hajlandók voltak anyagilag is segíteni őket tanulmányaik ideje alatt.

Karcagújszállási Márton Sárospatakon keresett magának patrónusokat. Kökényedi György tábornok, Kasza Mihály tiszttartó, Tatai Kovács György táblabíró és Szuhai Mátyás támogatta a külföldre induló vándordiákokat. Patrónusai közül különösen érdekes Szuhay Mátyás egyénisége, aki híres volt Habsburg-

ellenes magatartásáról. (Szuhay részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben. Ezért a pozsonyi véstörvényszék elé idézték, de Erdélybe menekült és az ottani bújdosók vezére lett. Karcagújszállási bizonyára osztotta patrónusa politikai nézetét, máskülönben Szuhay nem támogatta volna tanulmányútján.)

Sárospataki tartózkodása alatt mélyült el barátsága Tatai Kovács Györggyel, patrónusa fiával is, akit már Debrecenből ismert és akivel Leydenben is jó viszonyban volt.

Miután bizonyos anyagi támogatásra tett szert, 1667 nyarán Karcagújszállási Márton elindult külföldre. Útja a „XVII. század tőkés mintanemzetének” államába, Hollandiába vezette. Az akkor társadalmi és gazdasági fejlődés szempontjából magasabb fokon álló Németalföld egyetemei híresek voltak az ott folyó tudományos munka magas szintjéről, kiváló, haladó szellemű professzorairól. A Habsburg-ellenes szabadságszerető magyar diákok szívesen mentek Hollandiába, ahol őket is szívesen fogadták.

1667-ben Karcagújszállási Márton már a groningeri egyetemen teológiát tanult. Itt adja ki első vitadolgozatát. A korabeli főiskolai tanulmányok folytatásának érdekes módja volt az, hogy a diákok tudományos vitára, ún. disputációra álltak ki és így bizonyították be jártasságukat a tananyagban. A vita tárgyát az elnöklő professor jelölte meg és a vitaértekezést is ő írta. A vitázó megtanulta az értekezést, esetleges észrevételeivel kibővítette és társaival szemben megvédte a dolgozat tételeit. A sikeres vita után a vitázó magasabb fokon folytatta tanulmányait. A vitaértekezést rendszerint kinyomtatták és a vitázó diák azt patrónusainak ajánlotta és nekik megküldte — sikeres tanulmányi eredményei bizonyítékeként.

Karcagújszállási Márton első vitája 1668. május 23-án volt. A nyomtatásban is megjelent teológiai tárgyú disputációban a vizsgázó büszkén vallja, hogy Cumano-Hungarus, azaz kun-magyar. Karcagújszállási nem maradt sokáig Groningenben. 1668 téli szemeszterét már Leydenben kezdi meg. Itt találkozik debreceni és sárospataki iskolatársával, Tatai Kovács Györggyel, aki orvosi tanulmányokat folytat. Leydenben még két disputációt ad ki. 1669-ben teológiai tanulmányait befejezve, még ebben az évben beiratkozik az orvosi karra. A leydeni egyetemen tanított a kor egyik legtekintélyesebb, legnépszerűbb orvosa Dubogis de la Boë Sylvius, akinek az előadásait Karcagújszállási Márton is látogatta, és akinél később több disputációban is részt vett. Sylvius de la Boë az ún. jatrokémikus orvosi iskola feje volt. Azt tanította, hogy az életjelenségek vegyi folyamatokra vezethetők vissza. A messziről jött vándordiák nagy szorgalommal sajátította el az orvostudomány elemeit. 1670 márciusában már sor került orvosi disputációjára. Érdekes, hogy a vitairat címlapján a vitázó neve latinositott formában így szerepel: Mártinus Carceus, Cumano-Hungarus, azaz Carceus Márton, kun-magyar.

1671-ben jelentette meg Tatai Kovács György orvostudományi vitaértekezését, amely elé Carceus Márton írt akkori szokás szerint üdvözlő verset a vitázóhoz. A Tatai Kovács György arcképe alatt olvasható vers néhány sora így hangzik: „Nyájas egyént ábrázol e kép, magyaros viseletben / Származatára nemest, jellemerőre is azt.”

Az 1671-es év Karcagújszállási Márton legtermékenyebb éve. Ekkor írja meg önálló orvosi értekezését, amelynek tárgya a tüdővész gyógyítása. Ezután látott hozzá, hogy híres professzora Sylvius de la Boë gyakorlati orvostudományi kézikönyvéhez egy függelékét állítson össze. Ebben a jatrokémikusok által hasz-

nált gyógyanyagok és gyógyeszközök jegyzékét készítette el. Mai felfogásunk szerint tulajdonképpen egy jatrokémikus tanításokat összefoglaló gyakorlati kézikönyvet adott ezzel a korabeli orvosok kezébe. Műve olyan jól sikerült, hogy Sylvius de la Boë könyvének mind a 12 kiadásában megjelentették Carceus Márton összeállítását. Így járult hozzá a kun-magyar diák kora egyik orvosi irányzatának népszerűsítéséhez és az egyetemes orvostudomány fejlesztéséhez. Carceus Márton tanulmányai végére jutván elkészítette *orvosdoktori értekezését*, amelynek tárgya a haepatitis gyógyítása. Értekezésének sikeres megvédése után került sor 1672. június 27-én ünnepélyes doktorrá avatására. Így lett a Kunságból jött Carceus Márton a leydeni egyetemen az orvostudományok doktora.

Sorsáról többet nem tudunk. Weszprémi István orvostörténészünk szerint röviddel Leydenben „természetes halállal kora sírba szállt.”

A diákjai sorsát figyelemmel kísérő debreceni kollégium egyik tisztviselője, talán egykori iskolatársa ezt a megjegyzést írta neve után az anyakönyvbe: „Patakra ment, azután a hollandiai egyetemekre, aholis a doktori fokozat elnyerése után meghalt”. *Szakemberek feladata, hogy ennek az érdekes, régi orvosnak munkásságát feltárják és megfelelőképpen méltassák.*

TÓTH LÁSZLÓ

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barcsa János: A debreceni kollégium és pártikulái. Debrecen. 1905.
Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon. Lőcse, 1890.
Horányi Elek: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis quan notorum excitat. A. Horányi, Bécs és Pozsony. 1775—1777.
Magyary Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Bp. 1929.
Réti Endre: Nagy magyar orvosok! Bp. 1955.
Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái, II. Bp. 1893.
Thury Etele: Iskolatörténeti adattár: I., II. Bp. 1906., 1908.

Képzőművészet — film — közönség

A képzőművészeti rövidfilm kapcsán talán a legfontosabbról: a közönséggel való kapcsolatáról beszélnek, ami több szempontból is elégtelennek tűnik.

Lehet, hogy emlékeim csalnak, de mintha régebben léteztek volna olyan helyek, ahol képzőművészeti rövidfilmeket lehetett nézni (például a TIT-ben, TIT-előadásokon), vagy elő-előfordult, hogy mozikban a „nagyfilm” előtt ilyeneket vetítettek. Kivédve az erőszakos propaganda vádját megjegyzem, hogy jó kisfilm nem okozhat csalódást a nagyfilmre váróknak sem. Manapság azonban mintha csak a Magyar Nemzeti Galéria budapesti baráti köre számára rendeznének bemutatókat, vagy itt-ott, egy-egy évforduló kapcsán játszanak a témához kapcsolódó rövidfilmet. Úgy vélem, sokkal szűkebb körben forgalmazzák őket, mint amilyenben lehetne. Igaz, a televízió gyakran él e lehetőséggel, ám nézettségébe beleszól az „élet”: a TV sajátosságaiból fakadóan — azaz mivel a TV rendelkezik az aktuális kérdésekre való azonnal reagálás képességével — a néző hozzászólt, hogy a napjainkban felmerülő problémákról ejtenek szót előtte, vagy mai szempontok szerint vizsgálják a múltat. Vagy egészen mást: egyszerű kikapcsolódást vár. Az ún. képzőművészeti rövidfilmek pedig egyik igénynek sem tesznek eleget.

Amikor a Tömegkommunikációs Kutatóintézet 1982. elején felmérést indított a TV képzőművészeti műsorainak értékstruktúráját felderítendő, első lépésként megállapították, hogy ezen műsorokat a nézők 1—3⁰/₀-a tekinti meg csupán. Ami gyakorlatilag annyit jelent, hogy a néző, ha ilyen program következik, kikapcsolja készülékét. Jobban érdekli a politikai vagy gazdasági helyzet, ami napjainkban teljességgel érthető, hiszen létbizonytalanságban élünk. Miért foglalkozzon tehát egy számára elvont világgal, a képzőművészettel? Feltehetően nem sejti, mert nem nevelkedett abban a tudatban, hogy a művészet másra is képes, mint akármely politikai vagy gazdasági rend. Arra is képes, hogy kiemeljen a hétköznapok veszélyes távlattalan egymásutánjából azzal, hogy mások vagy más tevékenység által meg nem fogalmazható értékeket mutat fel, melyek állandók. Azaz: az élet záloga a művészet; a hitet tartja fenn, hogy több lehet az ember, mint napi problémák gyűjtőhelye, mint köznapi önmaga. A néző nem sejtheti mindezt, s ebben az oktatás éppoly hibás, mint a művészet —ember kapcsolatáról vallott téves felfogás és annak mechanikus terjesztése. Értem ezalatt a művészeti tevékenységnek a társadalmi munkamegosztásba sorolását egyrészt, amikor elvárjuk tőle, hogy valamilyen feladatot teljesítsen. Ugyanakkor misztikus ködbe burkoljuk, aminek „megértéséhez” nincsenek meg mindenkinek a képességei. Az ember — ez utóbbi oknál fogva — általában kötelező ismeretanyagot lát legfeljebb a művészetek történetében, tanulnivalót, amj tehát nem az életéhez kötődik, hanem műveltségéhez, így feleslegesnek is mondható. Hiszen látszólag nem oldja meg kérdéseit, ezért aztán közömbös iránta. Jobb esetben a szabadidő eltöltésének egyik módja lett a művészettel való találkozás. Nem valódi találkozás. S ez nem több a semminél.

Hogyan tud ezen változtatni a „képzőművészeti rövidfilm”, aminek elsődleges célja — a fogalom hagyományos értelmét tekintve — az értékközvetítés, képzőművészetről szóló film segítségével. Magától értetődő követelmény a film alkotóival szemben: hűséggel és minél teljesebben bemutatni a művészeti témát, érzékeltetni jelentőségét. Igen, de korunkat — minden látszat ellenére — a szó uralma jellemzi, minden kétértelműségük ellenére a szavakban hiszünk, s nem ismerjük a képi vagy szobrászi nyelv egyértelműségét. Igaz, a film is elsősorban vizuális alkotás, mint akármely képzőművészeti mű, mégis mások a törvényei, mint a festészetnek vagy szobrászatnak. Ez utóbbi törvényeket kiutatni és megismertetni viszont lehetséges filmmel, hiszen olyan eszközei vannak, melyekkel szó nélkül is ki tudja bontani egy mű, egy alkotó, kor vagy irányzat vizuális logikáját. Tud mozgatni, kiemelni, közelhozni, ismételni, tud hangsúlyozni fényvel szemünk számára rejtett vonásokat, s mindezek ellenkezőjét is tudja. Be tud mutatni forrásokat, párhuzamokat, dokumentálni tudja egy mű születését, létét. Módszere azonban sosem ismételhető, mert minden műnek, alkotónak, kornak saját vizuális logikája van: a színhasználatban, formák kompozíciójában, vonalak rendjében, a tér felépítésében stb., ami minden esetben egy világképet reprezentál. Ezekhez lehet alkalmazni a filmes eszközöket, lehet velük rögzíteni, amit ma fontosnak tartunk. Létrejöhet így olyan képzőművészeti rövidfilm, melynek értéke dokumentáló voltában rejlik. Azonban a közvetítéshez — értve alatta a néző alkotó befogadását is — mindez kevés. Nem több ugyanis egy képes albumnál, még ha szöveggel, zenével gazdagított is. Szükség van a rendező művészi intervenciójára, egyéni megközelítési módjára, amivel megéreztetni a múltó anyagba formált, de másképp nem mondható gondolatot. Az anyagi létből kell kibontani a szerzőnek azt, amit — minden meggyőző művészi nyilatkozat ellenére — szavakba még a művész sem tud önteni. Említék egy példát, a szemle ideje alatt vetített Csontváry-filmből, Huszárik Zoltán alkotásából. Ebben szakadatlanul ömlő vízesés mossa át a panaszfal előtt szinte a természet részeként bemutatott, felénk forduló szakállas zsidó férfiakat, megrendítően éreztetve így a várakozás erejét, a kultusz erejét, egyúttal soha meg nem szűnő, tragikus örökkévalóságát. Így lehet, azonban nem könnyű a képzőművészet értékeit közvetíteni. Fatális félreértés folytán ugyanis a rendezők általában a látványba fogalmazott mondandót zenei vagy szöveges aláfestéssel próbálják megidézni. Segítségükkel azonban nem tapasztal, nem találkozik a néző semmivel, csupán egy hangulat emléke marad benne. A koncentráció helyett a feloldás tipikus példája e módszer. (Nem lévén alkotó, nézzék el nekem, hogy konkrét javaslataim nincsenek.)

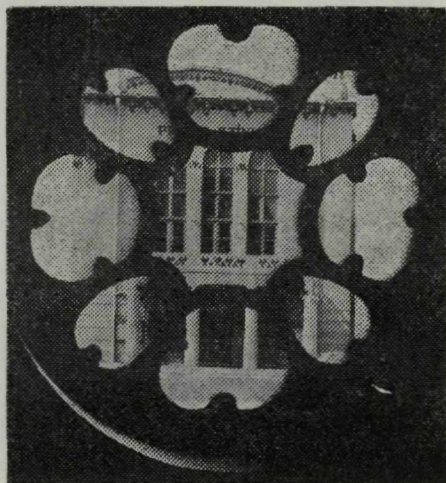
A hagyományos értelemben vett képzőművészeti rövidfilmek technikailag sem lehetnek egyformák. Megfontolandó ugyanis, mi a mozi- és tv-film saját-szerűsége. A TV képernyője kicsi, eleve másként kell tehát mindent láttatnia, mint a mozifilmnek. A TV — dobozmérete miatt — nem tud oly mértékben lenyűgözni a látvánnyal, de inkább ébren tudja tartani a figyelmet több mozgással, erőteljes vágásokkal stb. A tv-néző elé tévészerűen feldolgozott képzőművészeti anyagot tálalva legalább a nézettséget biztosítani lehetne (ha értékközvetítést nem is). Visszatérve mondandóm elejéhez: ezeket a filmeket átvehetné az Iskolatelevízió, sőt hasznosíthatná a középiskolai oktatás is.

Műfaji változatosságukat tekintve megállapíthatjuk, hogy kézzelfoghatóbb értékeket is lehet közvetíteni művészi alkotás kapcsán: társadalmiakat vagy történelmieket, művészettörténetieket. Ezek esetében az a rendezői többlet, ami a művészi érték reprezentálásához szükséges, elhanyagolható. Ezek a filmek is

hasznosak, témáik magukban hordozzák az érdeklődés felkeltésének, az aktuális vonatkozások kiemelésének feltételeit. A képzőművészet azonban jobbra csak illusztrál vagy gyönyörködtet bennük. A tényeknél magasabbrendű lényege, ami miatt művészetnek nevezzük, elsikkad.

Hadd idézzem egy új magyar film, a Megáll az idő egyik fiatal hősét, aki lemondóan közli: itt, ebben az országban nincs színvonal. Ha bárhová megy a fiatalember a világban, jobb színvonalat találhat a szolgáltatásban, az életvitel külsőségeiben, sőt az is lehet, az élet minőségében, azaz az emberekben. Igaza van, ha keresi. De hogy önmagában is keresheti vagy kiépítheti, nem tudja, mert nem vezették rá, hogy a dolgok elfogadásánál színvonalasabb életvitelt jelent az alkotói, még ha önmagára irányul is, s hogy ebben a művészet segíthet. Magyarországon ugyanis szinte csak a szellemi termékekben tudunk „színvonalat” nyújtani. Jelentőségük tehát fokozottabb, mint másutt: fenntartják az igényt a minőség iránt, s lehetőséget mutatnak fel az emberi értékek eléréséhez. Igaz, elsősorban érzelmi-erkölcsi-gondolati síkon, de az igény megléte a tárgyi világ változásának — változtatásának ígéretét is jelenti. A képzőművészetről szóló filmnek ezt is „közvetítenie” kell.

A képzőművészeti rövidfilmek jelentősége, ha áttételesen is, több tehát, mint ami a műfaj címében megfogalmazódik. Itt hadd térjek rá a műfaj értelmezéséből fakadó félreértésre. Képzőművészeti rövidfilm ugyanis az is, ami nem „film a képzőművészetről”, hanem maga képzőművészeti alkotás, filmes eszközökkel. Az ún. kísérleti filmekre gondolok, amely elnevezés ismét félrevezető, hiszen ami már filmmé állt össze, az nem kísérlet. A kísérlet legfeljebb megelőzte a filmet. Csupán a film sajátos eszközeivel is létrejöhethet, mint tudjuk, képzőművészeti alkotás. De ha egy ilyen film részt vesz a képzőművészeti mű életében és viszont, mondhatjuk, hogy a képzőművészeti rövidfilm ideális típusát találjuk meg. Az amatőrfilmek bemutatkozásának lehetősége e szemlén azért fontos, mert „kísérleteket” feltehetően csak bennük láthatunk. Hogy azután mi lesz e filmek sorsa? Gondolkodni kellene megvételük, terjesztésük mikéntjéről, hiszen, ha igaz, a műfaj megújulását, kiteljesítését tőlük várhatjuk. El tudom képzelni, hogy amatőr eszközökkel...

Bevezetőmben említettem az élet jelentőségét. El tudom képzelni, hogy amatőr eszközökkel, intézményektől függetlenül, mozgékonyan és frissen művészet és élet kapcsolatát, összefonódását lehet éreztetni. Hogy jó a művészettel élni, hogy ez lehet izgalmas, de mélyen komoly is, hogy mindannyiunk törekedhetne a maga életében „színvonalra” a művészet szellemében, másfajta gondolkodásra és életmódra, mint amit a mindennapok hír- és tárgyözöne befolyásol. Az amatőrfilmektől remélem ezek felvetését. Hiszen például a tv-filmek kategóriájában csupa lezárt életműveket vagy lezárult korokat ismerhetett meg a közönség a szemlén, egy-két kivételtől eltekintve, s megoldásuk, ha mégoly sikerült is, csak itt-ott lép ki a sémából: életrajzzal, korrajzzal értelmezett vagy nem értelmezett művek sorából állnak. E filmek dokumentumértéke nem csekély, de az élet változásainak kiszolgáltatott embereknek nem mutatnak alternatívát. Emberi öntudatra, szabadságra nem ébreszthetjük a nézőt, ha a művészet lényegét, az élettel való azonosságát eltitkoljuk előtte. Talán humorosnak tűnik, hogy a „képzőművészeti rövidfilmtől” megoldást várok, de várom tőle is.

KESERŰ KATALIN

Fotók a galérián

Egy kiállítás margójára

Lassan előremozduló fotóéletünk újabb biztató jele egy amatőr fotókiállítás; a II. Szolnok megyei fotópályázat tárlata a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ galériáján.

A kiállításlátogatók 70, változatos témájú és méretű fényképet láthattak. Látszólag nem nagy ügy, hiszen — szerencsére — az utóbbi években Szolnokon jónéhány formailag egységes, tartalmában izgalmas fotótárlat volt. Miért tartom jelentősnek mégis ezt a mostani seregszemlét? Mert közel két évtizednyi pangás után az utóbbi három évben a megye fotóéletének kialakultak azok a szervezeti keretei, — középük tartoznak a megyei pályázatok is —, amelyek nélkülözhetetlenek. Ez a kiállítás bizonyítja rá, hogy a kialakított szervezeti keretek megfelelően funkcionálnak, betöltik hivatásukat.

Mivel második alkalomról van szó, így önkéntelenül felvetődik az első, az 1980-as pályázattal való összevetés gondolata. A két évvel ezelőtti kiállításon, kétségtelen, több szerző több képe volt látható, viszont a mostani színvonal sokkal egyenletesebb, mint az ezt megelőző kiállításé. A felhevült ellenvélemények és viták ellenére — úgy is mint a zsűri egyik tagja — azt hiszem, helyes volt ezúttal magasabbra tenni a mércét. Nem feltétlenül nevelő hatású a pályázókra az, ha minden — a kiállíthatóság szintjét éppen elérő, azt megütő képet

kiállítunk. A fotók nagy száma és ingadozó színvonala a belőlük rendezett kiállítás összképének sem használ. A szigorú megmérést biztosíték arra, hogy megmutatja a szerzőknek a követendő utat, és arra is alkalmas, hogy ezek a munkák magasabb szintű pályázatokon is jó eséllyel indulhassanak, sikert hozva szerzőjüknek és egyben a szűkebb pátriának.

Külön öröm, hogy a bemutatásra elfogadott képek többsége, és nemcsak a díjazottak, egyéni látásmódról tanúskodnak, sajátos, a szerzőre valló téma-világot tükröznek. Már többször láthattuk Szolnokon Csík Ferenc művesen kidolgozott ipari témájú illetve munkafotóit, csakúgy, mint a Stúdió 9x12 (Czakó László, dr. Garay Tamás és Ratkai Barnabás) lírai, a természet leheletnyi finomságait megörökítő, nagyméretű képeit, vagy Faragó László és Csabai István szigorúan komponált, magas technikai színvonalú fotográfiáit. Kellemes meglepetés viszont a kisújszállási ifj. Papi Lajos, a jászberényi Haffer József, valamint a szolnoki Kardos Tamás, Mátyus György és Korsós András mostani jelentkezése. Tőlük méltán várjuk a további eredményes folytatást. A következő, 1984-ben meghirdetett harmadik fotópályázattól pedig újabb, tehetséges fiatalok jelentkezését, hisz kár lenne, ha az utóbbi években megpezdült fotóélet a résztvevők számát tekintve is nem gyarapodnék, ha a valóság megragadásának ez a műfaja amatőrökben nem szerezne újabb és újabb híveket magának.

KOLOZSI SÁNDOR

Bistey András: Szibéria melege

Péczy László: A repülőszázad

Már nem él az a nagybátyám, aki hetyke bajszú legényként részt vett Bosznia és Hercegovina „okkupálásában”, majd — már családos emberként — a „nagy háborúban”, s az örök vadászmezőkön van az a bácsikám is, aki joggal volt büszke, hogy „kihozta” szakaszát a pergőtűzből a Tiszánál, amikor a románok áttörték a frontot. Gyerekként szívesen hallgattam mindkettőt, a huszárok csínyjein még nyugdíjasként is jókat derülő alföldi (mesterszállási) parasztgazdát, mint ahogyan az öreg lakatost, aki természetesnek tartotta, hogy vörös katonaként tartsa a Tisza vonalán a frontot az antant—román betolakodók ellen. Nem véletlen, hogy ők jutnak eszembe, amikor behajtom ezt a furcsa kettős címlapú könyvet, Bistey András és Péczy László munkáit. Nemcsak nosztalgia ez — ezt se kell talán szégyellnünk — egy hajdanvolt világ és nemzedék iránt, de tudatosodása, újrafogalmazása is annak. Egyáltalán nem véletlen, hogy mostanában megnőtt ennek a kornak és témának a „keletje”. Időközben nemzedékek nőttek fel, amelyek csak rossz tankönyvek, sablonos-sematikus szövegei alapján ismerik a két világháborút, amelyből csonkán és lélekben megrokkantan jöttek haza azok, akik egyáltalán túléltek. Évtizedeken keresztül izgulhattunk olyan játékos és dokumentumfilmekben, amelyben az „ellenség” csukaszürke ruhát viselt, s nem jutott eszünkbe, hogy valamilyen bácsikánk, esetleg éppen nagyapánk viselte azt az angyalbőrt. Hosszú éveken keresztül csak ezeken, az informális, családi, baráti csatornákon keresztül kaptunk élménybeszámolót, s volt idő, amikor ezek is elhalkultak, mert bölcsőbb volt a vesztes háborúkról hallgatni. Lefasisztázták, le háborusbűnösözték ezeket a Pali és Bandi bácsikat, akiket mi szelíd és jószágos öregemberként ismertünk meg. Sajátos —

(vagy nagyon is érthető?) logikával ezekben az években 1919 tavaszáról is csak néhány sztereotíp frázist hallhatunk, olvashattunk.

S most — bizonyosság erre ez a könyv is — mintha oldódna a görcs. Bistey András egy öreg jászt: Szikszai Kálmánt szólaltatott meg, akit úgy szólított „Ferenc Jóska” a háborúba egy vasárnap, Anna napján mintha csak a szomszéd-ba hívná egy csip-csup ügy elintézésére. Az apja csak annyit mond fegyelmezetten, hogy „Indulj fiam”, ám a beteg feleség és a gyerekek már sírva kísérik ki a tanyabejárón az ismeretlenbe indulót. Hét évig tart azán ez az út, egészen Szibériáig, miután elvesztette a háborút, fogságba esett, a Vörös Hadsereg katonájaként verekedett is, hogy így — fegyverrel — juthasson közelebb a kis íász faluhoz, tanyájához. Így utólag elmesélve valóban kalandnak tűnik az egész tragikus, groteszk és olykor humoros fordulatokkal, némi Hány János-i zamattal. S nem véletlenül említem meg Hány Jánost, a nagy lóditót, akiben Garay János és Kodály nem véletlenül ismerte fel a megalázó helyzetén felülkerekedni akaró embert. Szikszai Kálmán is csak „jászsági léontékben” tud gondolkodni, akinek fontosabb az, hogy az uborkát hogyan lehet savanyítani, hogy lehet jó kenyeret sütni, hogyan lehet a hajdina kását kutyahússal „ízesíteni”, egyszóval az életben maradás paraszti fortélyai, mint maga a „nagy” történelem. Mindez persze nem azt jelenti, hogy Szikszai Kálmánnak nincsenek történelmi ismeretei, vagy kategórikus ítéletei a történeletről. Meg se hamisítja az eseményeket, csak éppen a saját logikájával fogalmazza meg azokat, s ettől kap népmesei ízeiket, sajátos bájt, a folklórért. Ez segítette a túlélésben — volt mit túlélni, hiszen többször is fenyegette halálveszély —, ugyanakkor ez segítette a rögzítésben is, hogy negyven év távlatából is frissen, izesen tudja elmondani Bistey Andrásnak a hét év történetét.

Égészen más természetű Péczy László története, hisz nála a főhős és az események rögzítője is azonos. Matrőzként szolgál az Adrián Horthy pa-

rancsnoksága alatt, s 1919-ben a legtermészetesebb mozdulattal lép be a Vörös Hadseregbe. Elbeszélése azért becses, mert belülről látta azt a folyamatot, hogyan a háborúban demoralizálódott katonákból tudatos forradalmárok lettek. Ez így, sommásan megfogalmazva sablonos is. hiszen Péczely László egyáltalán nem hőszoknak látta a bajtársait. Humoros epizódok váltakoznak tragikusokkal. Megtudjuk, hogy a katona esze is (ha éppen nem harcol) az evésen, iváson és a nőkön jár s az emlékezet is szívesebben elidőz ezeknél az epizódoknál, mint a nyertes vagy vesztes csatáknál. Nem gyakorlott tollforgató Péczely László, s előfordul bizony nem egy utólag visszavetített, s éppen ezért anachronisztikus megfogalmazás, szóhasználat is. Ezeket ezért kellett volna kigyomlálni, mert indokolatlanul gyengítik az elbeszélés (nyelv) hitelét, hangulatát. Összességében azonban mégis a dokumentum értéke miatt kell méltatni ezt az írást. Különösen az utolsó oldalak: a román támadás, a front összeomlásának és a menekülésnek, valamint a bújkálás epizódjai megrázóak. Van az egésznek valamiféle balladainak nevezhető hangulata, olykor pátosza is. Pedig Péczely „csak” arról ír, amit megélt — igaz a Szikszai Kálmánénál nagyobb tudatossággal.

HORPÁCSI SÁNDOR

Lennart Meri:

Az északi fény kapujában

A mintegy tíz évvel ezelőtt elhunyt Lenin-íjjas szovjet-észti író Juhan Smuul magyarul is olvasható népszerű útirajzainak (a Déli jégmezőkön, A Japán-tengeren) műfaját folytatja és fejleszti tovább Lennart Meri sajátos útikönyveiben. Legújabb írásában az Északkeleti hajút, a sarki tenger és a Behring-szoros felfedezésének történetét kíséri nyomon oly módon, hogy maga is végigjárja az „egykori útítársak” nyomában ezt az utat. Hajón, repülőgépen vagy autóstoppal éli meg újra és szembeesíti a múltat és jelent: sokoldalú művelődéstörténeti forrásokat (egykori úti-naplókat, emlékezéseket) idézve vizsgálja a régmúlt és a ma emberének helyzet-állását, életét, küzdelmeit ezen a szí-

gorúan kemény, de mégis vonzó tájon.

Bár nem csalódnak azok sem, akik izgalmas útikalandokat keresnek, Lennart Meri könyve azonban több ennél: vizsgálódásának legvonzóbb tárgya az ember. Ő szerinte a „legutóbbi nagy felfedezés nem az Antarktisz felrajzolása a testvérkontinensek térképére, hanem magának az embernek a felfedezése az ember által, s ilyen értelemben örökösen a Nagy Felfedezések Korában élünk”. Erre legjobb tanulságtételek éppen Meri felfedezései, — „Kapcsolatosság” — adja egyik fejezetének címéül azt a varázsszót, ami egész útikönyvét végigkíséri: a természetes kapcsolatteremtés és érdeklődés a világ, az emberek iránt. Találkozás valakivel, akivel nem tud szót érteni csak egy baráti teát elfogyasztani, ám az illető mögött évszázados nemzetiségi története rajzolódik ki, hiszen a kapcsolatosság egyik ösztönzője a múlt, a kultúra megismerésének is. Külön érdekességet ad Meri könyvének, hogy a szerző Szovjetunió különböző népeivel, embertípusaival ismerkedve, a nagy egészben keresi, kutatja szűkebb pátriája az észti nép jelenlétét, gyökereit alkár a legrégibb múltban, akár az eltűnt tengerjárók vagy akár a mai sarkvidéki honfoglalók között. A leleményes riporteri élménybezámulókat ezek a vallomásos ízű eszmefuttatások, felfedező elődeivel, szellemi útítársaival folytatott meditációi teszik eledhetetlenné. Az előbb említett — üz-bég paraszttal — folytatott teázás emlékképének felidézése után pl. így sóhajt fel: „Gondoltak-e arra, hogy az észtek immár háromezer éve élnek földjükön, ha nem régebben? Mi más-képpen érzékeljük szülőhazánkat, mint az angol vagy a magyar. Nincs az országnak egyetlen sarka, melynek forrásai, útkanyarulatai, nagy kövei, magányos fái ne lennének ismertek, s ne lennének gondosan feljegyezve, megénekelve, történetbe foglalva, s ne vált volna össznépi tulajdonná mind a szó alkotmányos, mind költői értelmében. Ez is történelem, íratlan, de nem kevésbé olvasható. Nekünk azonban teknősbéka-komplexusunk van, ha vendégszeretetről van szó. Nem szabad a hiányosságokat erőnné magasztosítani, s hitelt adni azoknak a mókamestereknek, akik azt állítják, hogy az észti paraszt múltja nehezebb volt mint az üz-bég, az ör-mény, az orosz vagy akár a német job-bágy múltja! A kapcsolatosság szent dolog!”

Bár a szerző reánk, magyarokra is utal, nincs okunk vitatkozni. Csak okulhatunk Meri elfogulatlan, de önérzetes vallomásaiból, de vele együtt tűnődhetünk akár a csukcok régi néphitéről, rejtelmes népszokásaikról, katonai demokráciájukról vagy éppen arról, hogy éppenszógon kékszeműek a kutyák, s hogy a jeges tengeri népek tudvalevőleg nem tudnak úszni, de nem is tudhatnának, mert a fuldokló ember megmentését rossz szokásnak tartják. Olykor már a filozófia, a költészet elvontabb világába kalandozó esszé-ízű, de a könyv történéseitől, cselekményétől sohasem elválasztható gondolatok teszik Meri könyvét a népszerű Útikalandok sorozat egyik, tagadhatatlanul rendhagyó kötetévé. (1982. Gondolat, 363. lap.)

Bíró András:

A szépség ünnepe

Ha számba vesszük a Szolnok megyéből induló vagy e tájegységhez valamilyen módon kötődő írókat-költőket általában mindig többet szeretnénk magunk között tudni, ismerni. Már eddig is ezek közé tartozott Bíró András, aki Jászberényben élte kamaszéveit, ott járt középiskolába, publikált a negyvenes évek helyi újságjaiban és a felnőtté válás meghatározó élményei, a máig is tartó egykori barátságok minden bizonyítással jelen vannak alkotói munkásságában. Hivatása újságíró, első verseskötete a felszabadulás után *Élő beszéd* címmel jelent meg, majd hosszas szünet után most jelentkezett az utóbbi két évtizedben írott versekből összeállított válogatással. Mindemellett írt mesés-könyvet, hangjátékot, novellákat, egyik novellája alapján filmet is készítettek.

Bíró András a jó értelemben vett hagyományos kifejezési eszközöket használó költő. Mondhatnánk úgy is, hogy közvetlen szókimondása mögött aligha fedezhetjük fel vagy kereshetjük az alkotói raffineria vagy éppen ellenkezőleg a költői önkifejezés másabb természetű jelenségeit. Erről árulkodik kötetének önmagát azonnal leleplező címe is: *A szépség ünnepe*. S amennyire szokatlan az a hit, ahogy máris az olvasó kényére-kedvére bízva (sőt ahhoz tár-

sul hívogatja) legbensőbb örömeit, szerelmét, annyira szokatlanok és meglepőek a leghétköznapiabbnak tűnő képalkotásai. Verseiben szó szerint hamvas a szilva, zöld a fű, piros a vér, susog a lomb, a címadó költeményben saját magának és kedvesének is felidézi „parázló” szemeit — ha szerelmese öt újjával a hajába túrt vagy megsimogatta, az nála versélménnyé sűrűsödik.

A kérdésünk ezek után az lehet, hogy mi van ezek mögött az ismerős gondolati, érzelmi jelentésű közlések mögött, együttesük teremt-e olyan hozadékot, amelynek olvastán nemcsak az ő elragadtatásán csodálkozunk, hanem saját magunk is fontossá válunk azokban. Bíró András költeményeiben ezek a meglepetések jelentik a vonzóerőt. Például az előbbi utalásokban említett szerelmes versben olvashatjuk, hogy kedvesének „Öt ujjá fon, tíz ujjá köt. Két karia átéri a földet”, majd így zárul a költemény: „... maholnap átérem a Földet”. Nos, az ilyen és hasonló — a kedves kezének mindenfajta leírásánál többet nyújtó, annál tovább lépő gondolati-érzelmi tartalmak emelik írását költészetté. A szerelemtől elválaszthatatlan, színes, és találó természeti élményei, képei közül is legtöbbször mondanak az ilyen sorok: Nélküled a fák csak maradnak, közömbös látványként cövekelnek”.

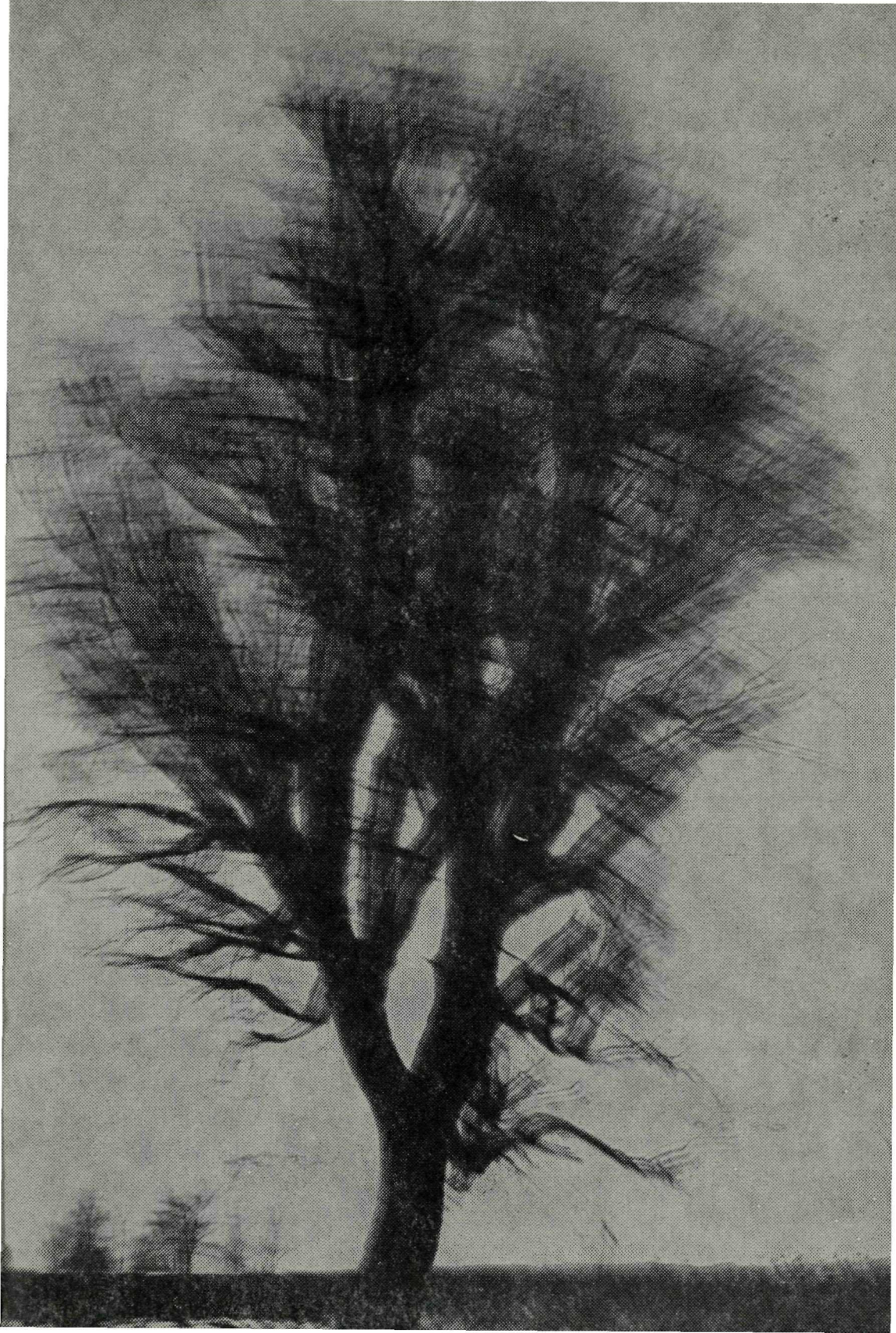
Mindemellett — bár Bíró András bátran vállalkozik arra, hogy boldogságát elsősorban ünnepelje, köszöntse — verseinek zömében a lendületes emelkedettség (olykor időmértékes verselésre váltó ódai stíl) nem mentes a meditatív töprengéstől, ennek az állapotnak eredetét nyomozó, értelmező költői hevílettől. Ezekben a tagadhatatlanul legjobb verseiben a költő is a „mindenség-gel méretik” s járja annak bugyrait.

„az én szerelmem bennem él

dadogva hulló szavaimban
hazugságaim mély tavában
kötött vágyaim láncában
vértlen lelkem hulló havában”

A kötetet Reich Károlynak, a költemények hangulatát kitűnően felidéző grafikai illusztrálják illetve teszik teljesebbé. (Bp. A szerző kiadása. 79. lap.)

ARATÓ ANTAL

ÁRA: 8,50 FORINT